

www.jasqazaq.kz

vk.com.jasqazaq

Jasqazaq

Жас қазак

Газет
2005 жылдың
7 қаңтарынан
шыға бастады

№43

(823)

6 қараша

2020 жыл

JAS QAZAQ

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ, АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ-САРАПТАМАЛЫҚ ГАЗЕТ

БӘРЕКЕЛДІ!

Ғаламтор пайда болғалы кітап оқу, күнделікті газет-журнал қарау азайды. Әсіресе, жастар жағы «Газет оқитын адамдар әлі бар ма?» деп аңтаң болатындарын қайтерсің? Олардың ойынша, газет оқитындар өмірден қалып қойған немесе жаңа заманға ілесе алмай қалғандар. Неге екені түсініксіз, қоғамда сондай тенденция пайда болған. Керісінше, ғаламторға үйір болуды білімді һәм мәдениетті адамның ісі деп түсінеді.

ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНЕ ҚАМҚОРЛЫҚ

ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК МӘДЕНИЕТ ҚОРЫНЫҢ БАСТАМАСЫ ӨЗГЕЛЕРГЕ ҮЛГІ БОЛАРЛЫҚ ӨНЕГЕ

Смартфон шығып, ғаламторға қол жеткелі жастар кітап оқудан біржола қалды. Ал газет-журналды оқу түгілі, жаздырып алатындардың өзі сиреп кеткен. Мұның соңы қайда апаруы мүмкін? Бұрын қойшы етігінің қонышына кітап не бір бума газет салып жүріп оқушы еді. Қазір ондай қойшы бар ма екен? Қойшы түгілі, қала жағалағандардың өзі кітап оқымайды. Міне, сондай оқымаудың салдарынан сауатсыздық пайда болды. Баяғыда қойшылардың өзі кітап оқығанды еді. Олар газет-журналдан жаңалықтың бәрін оқып-біліп отыратын. Жаңалықты ғаламтордан қарау газеттен оқығандай болмайды. Ойда сақталмайды. Адам ойының көкжиегін кеңейтпейді. Ғаламтордан алған ақпарат — ескен желдей, жанған оттай ғана. Сондықтан кітап

оқып, газет-журналдан қол үзбеу керек!

Биыл дауасыз індет бүрк ете қалды. Онсыз да оқудан жеріген жұртқа газет-журналды жаздырып оқыту мұндай жағдайда тіпті қиын. Дегенмен ел ішінде руханиятқа жанашыр жандар аз емес екен. Өткен аптада Алматыда футболдан журналистер арасында алғаш рет турнир өткізген «Зейнолла Сәнік атындағы мәдениет қоры» қазақ баспасөзін қолдауды қолға алып жатыр. Газет түгілі, ғаламторы жоқ ауылдарға бірнеше басылымды тегін жаздырып, қазақ баспасөзін қолдауға мұрындық болуда. Сөйтіп «Ана тілі», «Jas qazaq», «Ұлан» мен «Жас өркен», «Қазақ әдебиеті» мен «Жұлдыз» журналы сияқты басылымдарды қолдап отыр. Олардың әрқайсысына 40 данадан тегін жаздырып берді. Әрине, бұл көп емес.

Дегенмен, қарлығаштың қанатымен су сепкендей болса да, бұл руханиятқа жасалған қолдау. Осы бір жақсы қадам қоғамдық қорлар мен кейбір қалталы азаматтарды, кәсіпкерлерді оятап, жақсы іске бастамашы болса деген ізгі ойымыз бар.

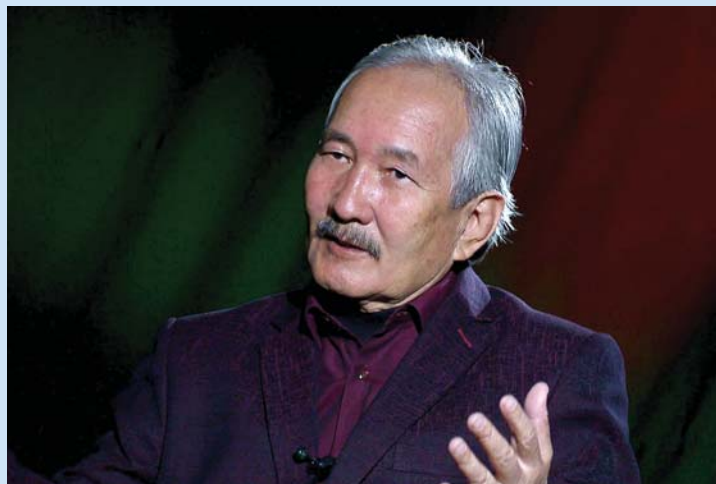
Мұндай игіліктің берері мол болса керек. Газет-журнал оқып өскен бала ертен ғаламтордағы жарқ-жүркі еткен жазбалармен тәрбиеленген адамнан ақыл-ойы әлдеқайда ұшқыр, санасы ояу болары анық. Дәл қазіргідей алмағайып заманда ұлтты сақтап қалудың жалғыз жолы — сауатты, сауатты ұрпақ өсіріп, тәрбиелеу. Ондай ұрпақты кітаппен, газет-журналмен өсіруден басқа төте жол көріп тұрған жоқпыз! Ендеше, балаларымызға кітап оқытып, газет-журнал жаздыруға асығайық, ағайын!

АШЫҚ Әңгіме

Дәл қазір әлем үшін «қой үстіне боз торғай жұмыртқалаған» бейбіт уақыт емес. Сырттай қараған кісіге тыныш сияқты болғанымен, көзге көрінетін-көрінбейтін әртүрлі соғыс жүріп жатыр. Басқасын айтпағанда, ақпараттық соғыстың зардабы зілдей ауыр. Одан Қазақстан да тыс қала алмайды. Ақпараттық соғыстан қалай қорғанамыз? Бүгінгі әңгіме-сұхбатымыз осы тақырыпқа арналды.

Смағұл ЕЛУБАЕВ, жазушы, сценарист:

«ҮЙ МЕНІКІ ДЕМЕҢІЗ, ҮЙ СЫРТЫНДА ҰРЫ БАР!»

Jas qazaq: Смағұл аға, қазір әлемде көзге көрінетіні бар, көзге көрінбейтіні бар — әртүрлі соғыс жүріп жатыр. Мысалы, соның бірі — ақпараттық соғыс. Бұл қаншалық қауіпті болмақ?

С.Елубаев: Иә, бүкіл әлемдегі жүріп жатқан ақпараттық соғыс барған сайын үлеп барады. Әскери соғыс басталмас бұрын, бір елге қарсы ақпараттық соғыс ашу дәстүрге айналды. Есіңізде ме, Иракқа АҚШ соғыс ашпастан бұрын «Бұл ел биологиялық қару жасап жатыр!» деп байбалам салған болатын. Сосын Иракқа басып кірді. Салдам Хусейнді өлтірді. Бірақ Иракқа жапқан басты жаласы дәлелденбеді. Жүз мыңдаған Ирак халқы қырылды. Содан бері Ирак әлі қалыпқа келе алмай отыр. Бұл соғыс Иракқа қарсы жасалған қылмыс еді. Ол қылмысқа әлі ешкім жауап берген жоқ. Әлем әлділер әлсізді екі бүктеп, бір шайнап жұтатын жунгли заңымен өмір сүріп жатыр дейміз, өкінішке қарай.

Jas qazaq: Ақпараттық соғыс дегеніміз — ақпараттық қауіпсіздігіміз. Соңғы жылдары Қазақстан туралы бүкіл әлемге әртүрлі хабар тарататын, тіпті біздің көк туымызды қорлаған Борат сияқты сайкымазактар да көбейіп кетті. Ресейде Жириновский сияқтылар тағы бар. Міне, осылардың алдын алып, ақпараттық қауіпсіздігімізді қамтамасыз ету үшін не істеуіміз керек?

С.Елубаев: Қазақстанға қарсы әзірше ешкім шокпар ала жүгірмесе де, ақпараттық шокпар алып жүгірушілер табылып жатыр. Өзіміз әлсіз болғандықтан, ондайлардың аузына қақпақ қою қиын. Аузына келгенін лақ еткізіп айта салатындардан, ұлттық ар-намысымызға тиетіндерден құтылудың жолы бар ма? Құтылудың жолы — Қазақстан беделі үшін күрес. Әрбір қазақ, әрбір қазақстандық азамат қаласа, Отанымыздың абыройын арттыруға үлес қоса алады. Қазақстан жасампаздықпен жанғырса ғана дұшпандарымыздың аузына құм құйылмақ. Қазақ - талантты халық. Талпынса тау жығатын халық. Бүгіннің өзінде жастарымыз бокс, вокал, шахмат, интеллектуалдық олимпиадаларда әлем аренасында топ жарып келеді. Ұлт болып ұмтылсақ, Қазақстан «Азия жолбарысына» айналар күн де алыс емес.

Jas qazaq: Біздің интернет әлеміміз — ашық қақпа сияқты. Теріп қалсаңыз, не керектің бәрі табылады: жақсысы да, жаманы да толып тұр. Студенттер мен мектеп жасындағы балаларымыз ғаламтордан шықпайды. Мұның ақыры қайда апарары, Смағұл аға?

С.Елубаев: Ақпарат және қоғамдық даму министрі Аида Балаева жақында Алматыға келгенде, біз отандық ақпарат кеңістігіндегі кейбір келеңсіздіктердің атын-атап, түсін-түстеп хат тапсырдық. Соның бірі - осы ғаламтор аумағындағы ахуал жөнінде болды. Әлі тілі шықпаған немерелерімізді бүгінде ғаламтордан ажырата алмайсың. «Не қарап отыр?» десек, орыс, ағылшын тіліндегі балаларға арналған контенттерге қадалып отырғанын көреміз.

(Жалғасы 3-бетте)

КЕСЕЛ

ЖАЛҒАН САЯХАТҚА ЖОЛДАМА

Алаяқтық туралы сөз қозғағанда алдымен Бернард Мейдоффтың есімі еріксіз еске түседі. Өткен ғасырдың жетпісінші жылдары АҚШ-та бұл азаматтың жымсық әрекетінің салдары 3 миллион адамды қан қақсатып, 64 миллион долларды желге ұшырды. Инвестициялық компанияның иесі клиент құйған ақшасын 12-13 пайыз үстемемен қайтарып алатынына кепілдік берген. Көпшілік оған сенген. Осыншама миллион адамды иландырудың өзі шындап келгенде «өнер». Берісі — бізге жақын мысал Мавроди. Оңай олжаға диваннан тұрмай көнелуді қалайтындардың түйсігін қалта қампайтудың тетігі еткен Мавродидың былығы әшкере болғанда, қанша азаматтың қарғысына қалды екен? Осындай оқиғалардан жұрт сабақ алып, сақ болуға үйренді дегің-ақ келеді. Әттең, олай емес. Гарант-Ломбард, қаптаған лотерея, Qnet, тізе берсе, бұл тізімнің түбіне жетпейсің.

(Жалғасы 5-бетте)

Жарға салып, жапа шекті

Алатау ауданы
Алматы қаласы

Дереккөзі: tengrinews.kz

БИРЖАМЕТР

МУНАЙ (brent)
40,74

DOLLAR
431,83

EURO
497,5

РУБЛЬ
5,46

Капиталистік REALISM

Жүгенсіз жүргізушіні
осылай тежеуге мәжбүр

Фото: Интернет

ТҮЙІН

БҮГІНГІ МУЛЬТФИЛЬМ: «БІР КЕМПІР ШАЛЫН ҚУЫП, КӨҢІЛДЕСІН КІРГІЗІП АЛЫПТЫ»

Қазіргі әуден асқандардың балалық шағы теледидардың тұрмысқа өңдей бастаған кезеңіне тап келді. Ол кезде мультфильм күніне 10-15 минут қана көрсетілетін. Бірақ сол азғантай уақыттың өзінде жақсы бір нәрсені біліп шығатынсың. 1967 жылы жарық көрген Әмен Қайдаровтың «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» мультфильмінің өзі қандай еді! Өрмен қарай оның қолынан шыққан «Ақсққ құлан», «Қожанасыр – құрылысшы», «Құйыршық» – қазақ мультипликациясының тамаша үлгісі. Жалпы 70-ші жылдары елімізде түсірілген графикалық және қуыршақ фильмдердің саны жүзден асыпты.

90-шы жылдардан бері қарай бұл сала әбден тоқырады. Отандық телеарналарды шетелдік мультфильмдер жаулап алды. Әсіресе, кабельді телевизия пайда болғаннан кейін тек балаға арналған тұтас арналар небір анимациялық, сондай-ақ көркем фильмдерді күндіз-түні айналдырды. Қазіргі 25 жастан ары қарайғы буын – сол өнімдермен сусындап өскендер. Кейбірі Ер Төстікті білмеуі мүмкін, есесіне Спанч боб туралы тоқтамай сайрайды. Қазір де экранға телмірген жүгермегі мазасын алмаса, ата-ана мәз. Жыласа, бір-екі жасар баланың қолына «міне, қарашы, мультфильм» деп смартфонды ұстата салады. Оның жарқ-жүрқ әлемнен қандай тәрбие алып жатқанында шаруасы жоқ. Миы қатпаған баланың не нәрсені де қағып алып, еліктейтінін ғалымдар әлдеқашан дәлелдеп тастаған. Мәселен, атағы жер жарған Уолт Диснейге тиесілі мультфильмдердің тәрбиелік мәні күмән тудыратыны, кейбірінін астарында адамзат құндылықтарына қайшы үгіт-насихаттың бар екенін көзі қаракты оқырман білуі тиіс. Содан келіп үлкеннің сөзіне құлақ аспайтын, өзімшіл, байлықты бөрінен де жоғары қоятын, жақсы-жаманды ажырата алмайтын ұрпақ өсіп шығады. «Мұндай бала (*бала*) қайдан шықты?» деп аң-таң болып отырғаны сосын. Баланың жан-дүниесін жаулайтын сондай жылтырақ өнімге отандық анимация одан асып түсетін, ұлттық тәрбиеге негізделген дүниелерді қарсы қоюы керек еді. Әттең, ондай деңгейге әлі жете алмай келеді. Азлығы сонша, шетелдік «таскынға» төтеп бере де алмайды. Тіпті бұл сала мүлде бақылаусыз қалғандай.

Дегенмен алдағы уақытта қолға алынады деген үміт бар. Өйткені осы аптада Мәжіліс депутаттары Кәрібай Мұсырман мен Дархан Мынбай отандық мультфильмдердің сапасыздығын сынға алып, Премьер-Министрдің орынбасары Ералы Тоғжановқа депутаттық сауал жолдады. Кәрібай Мұсырман былай дейді: «Теледидар мен интернетте көрсетіліп жүрген отандық мультфильмдердің көркемдік деңгейі көңіл көншітпейді. «Алдар көсе», «Ер Төстік» сияқты мультфильмдерде

халқымыздың ауыз әдебиетіндегі сүйікті кейіпкерлерінің образдары бұрмаланып, ұлттық құндылықтарымыз аяққа басылған болып шықты. Бірер мысал: «Алдар көсе» мультфильмінде бір кемпір үйіне көңілдесін кіргізіп алып, шалын ұрып-соғып қуып жібереді. Бұл ойдан шығарылған, ұлтымыздың дәстүріне жат қылық емес пе? Оны көрген бала қандай тәлім алады? Ал «Ер Төстік» мультфильмінде казак кісі етін жейтін каннибал ретінде сипатталғандығы жағанды ұстатарлық жағдай емес пе? Ұлы ойшыл, акын Абай туралы орыс тіліндегі 9

сериялы мультфильмнің атауы «Жауынгер жолы» екен. Сол атауына сәйкес, Абай бабамыз көшеде кетіп бара жатқан жалғыз қызға жабылған бұзақылармен төбелеседі. Тіпті аюмен де алысып, жеңіп шығады. Бұл мультфильмнің идеялық-көркемдік деңгейі, міне, осындай».

Халық қалаулысының «Алдар көсе» мультфильміне қатысты сөзін толықтыра кетейік. Бұл осыдан 7 жыл бұрын қолға алынған, Алматы қаласының тілдерді дамыту басқармасының тапсырысы бойынша түсірілген «сериал». «Жобанның авторы — Краус Артур» деген жазу шыға келгеннен-ақ, «ойпырмай, тым құрыса казакша сауатты жазбай ма екен» деген ойға қаласын. Әр бөліктегі оқиға желісі барған сайын ішек тартқызады. Мәселен, «Тар үй» деген бөлігінде біреу Алдарға «үйім тар, көмектес» деп келеді. Ол «онда үйіне қой кіргізіп ал» дейді. Онсыз да тар үйге бірнеше қой кіргізген соң әлгінің мүшкілдене түседі. Ақырында қайтадан Алдарға келеді. Ол «қойды шығара сал» дейді. Қойды кетіріп, үйі кеңігендей болған ана байғұстың қуанышында шек жоқ. Біріншіден, бұл өзі балаға арналған мультфильм бе? Екіншіден, басқа халыққа тиесілі әфсананың Алдарға қандай қатысы бар? Ол әфсанада «үйім тар» деп келген біреуге әулие әкей «үйіне ешкіні кіргіз» деген кеңес береді. Тағы бір бөлігі «Ғашық болған бай» деп аталады. Оны да бір жерден көшіріп алды, білем. Оның үстіне балаға емес, ересектерге арналған сияқты.

Депутаттың мәдениет және спорт министрлігінің мәліметіне сүйеніп келтірген мына бір дерегі де ойлантып тастады. Анимациялық фильмдердің

негізгі өндірушісі Шәкен Айманов атындағы «Қазақфильм» акционерлік қоғамы базасында құрылған «Анимациялық кино» шығармашылық-өндірістік бірлестігі кейінгі 3 жыл ішінде жалпы сомасы 610 миллион теңгені құраған мемлекеттік тапсырыс бойынша небәрі 6 мультфильм шығарған. Әрқайсысына 100 миллион теңгеден астам қаржы жұмсалған ол қандай мультфильм? Алдағы жылы мәдениет және спорт министрлігіне ұлттық фильмдер шығару үшін республикалық бюджеттен 1 миллиард 159 миллион теңге бөлініпті.

«Осы қаржының елеулі бөлігін анимациялық фильмдерді шығаруға жұмсаған жөн болар еді» деген депутаттар мынадай ұсыныс жасады: «Біріншіден, мәдениет және спорт министрлігі Қазақстан аниматорлар одағымен бірлесіп, анимациялық фильмдерде ұлттық құндылықтарды насихаттау және оларды бұрмалаудың алдын алу мәселесін қарағаны жөн. Екіншіден, отандық анимациялық фильмдер санын көбейту мақсатында оларды шығаруға арналған мемлекеттік тапсырыс көлемін арттыру мәселесін қарау қажет. Үшіншіден, акпарат және қоғамдық даму министрлігі анимациялық фильмдер шығаратын және оларды көрсететін телеарналарда шығарылған және басқа тілдерден қазақ тіліне аударылған анимациялық фильмдердің көркемдік деңгейін және бала тәрбиесіне әсерін анықтайтын көркемдік кеңестер құру және олардың құрамында сарапшылар ретінде тәжірибелі педагог, психолог, қазақ тілі мамандары міндетті түрде болуы мәселесін қарасын. Төртіншіден, отандық анимация мамандарының біліктілігін жетілдіру үшін оларды шетелдердегі жетекші анимациялық студияларда тағылымдамадан өткізу қажет. Бесіншіден, Шәкен Айманов атындағы «Қазақфильм» акционерлік қоғамын анимациялық фильмдер өндірісіне қажетті осы заманғы техникалық жабдықтармен жабдықтау мәселесін қарау керек».

Бұған біздің алып-қосарымыз жоқ.

Талап ТЛЕГЕН

Әлеумет.т⁰

ТӨРГЕ ШЫҒЫП, ТІЛДІ СЫЙЛАМАУ

Тіл үшін күрес жүріп жатқандай. Өткен аптада ғана Алматы автобустарының бірінің жүргізушісі жолаушыға орыс тілінде жауап бере алмағаны үшін қоғам белсендісі тарапынан сынға ілініп, оқиғаның соңы дауға ұласқан болатын. Ендігі кезек Қызылорданың «Қайсар» клубына жетіпті.

«Қайсар» мен «Каспийдің» кездесуінен кейін ойыншылар өзара қазақ тілінде сөйлескен. Ойын барысын қазақ тілінде талқылаған. Олардың мұнысы бас бапкерге жақпай қалады. Сөйтіп төрт жылдан бері бапкерлік қызметті атқарып жүрген болғар азаматы Стойчо Младенов ойыншыларды қазақша сөйлеспеуге, өздеріне түсінікті болу үшін орыс тілінде сөйлесуді талап етеді. Бұған ашуланған ойыншы мен бас бапкер арасында кикілжің болған. Мәселенің мәнін білу үшін біз Қызылорда облысы әкімдігіне хабарластық. Ондағылар бұл істі «Қайсардың» өз ішінде шешкенін, әкім спорт басқармасына тапсырма бергенін, бапкер кешірім сұрағанын, жағдай ушығып бара жатқанда ғана әкімдіктің араласатынын жеткізді. Ал «Қайсардың» баспасөз хатшысы Ерасыл Шәрібекке хабарласқанымызда, ол футбол клубында ортақ тіл орыс тілі екенін айтып, жағдайды бұрмаланды деп отыр.

— Бұл шара қолданатындай іс емес. Бұл бұрмаланған. Нақты жағдай сіздер ойлағандай емес. Ойыннан кейін қазақтар өзара қазақ тілінде ойынды талқылайды. Сол кезде бас бапкер «Біз барлығымыз түсінетіндей ортақ тілде сөйлесейік» дейді. Бары осы ғана. Бірақ жағдай акпарат көздерінде «бас бапкер қазақ тіліне қарсы болды» деген мағынада тарап кетті.

— Бас бапкер неге ортақ тілді қазақ тілі деп түсінбейді?

— Командада түрлі ұлт өкілдері, легионерлер бар.

Олардың бәрі қазақ тілін түсінбейді.

— Сонда қай тіл ортақ тіл болып тұр сіздерде? Осыған жауап беріңізші!

— Барлығына ортақ тіл — орыс тілі. Шетелден келген легионерлер, орыстар — бәрі орыс тілін түсінеді. Бұл мәселе жалғыз «Қайсарда» ғана емес, қай клубты алып қарасаныз да, осындай жағдай. Қай клубтың бапкерін көрдіңіз, қазақ тілінде ойын жүргізгенін? Бапкер ойыншыдан кешірім сұрады. Қазір олардың арақатынасы қалыпты жағдайға көшті.

— Құпия болмаса, бас бапкердің айлығы қанша?

— Оны айта алмаймыз. Әркімнің өзінің келісімшартта көрсетілген нақты айлығы бар. Оны мен де білмеймін.

Әдетте, легионер ғана емес, кез келген елші өзі барып қызмет еткен елдің тілін үйреніп алады. Бұл қызметтік талап. Бұл сол мемлекетке көрсеткен құрмет! Ал онымен салыстырғанда, басқа бір елдің ақшасын алып, сол елдің атынан ала доп қуып жүрген легионерлер сол ел халқының тілін құрметтемей ме? Өйткені ойыншы сол елден мол ақша тауып, көсесегі көгеріп жүрген жоқ па? Бірақ, өкінішке қарай, бізде олай болмай тұр.

Белгілі кинорежиссер әрі футболшы Ермек Тұрсыновқа хабарластық. Футболды бір кісідей жақсы түсінетін азамат біздің сұрағымызды айтқызбай ұқты. Ол: «Бұл адамның өзіне байланысты дүние. Олар уақытша келген адамдар. Өздерін солай түсінеді. Сондықтан көптеген легионер барған елінің тілін, дәстүрін, құндылықтарын үйренгісі келмейді. Бірақ үлкен ойында жүрген үлкен ойыншылар олай ойламайды. Олар ең алдымен өзі барған елінің мәдениетіне, тілі мен сол мемлекеттің құндылықтарына құрметпен қарайды. Зидан, Роналдо болсын, қай клубта ойнаса, сол жердің құндылықтарын түсініп, ең алдымен, тілін меңгеріп алады. Өйткені тіл білмесе, ойыншы алаңда қалай доп тебеді? «Қайсар» клубында болған жағдай ең алдымен мәдениет және спорт министрлігіне сын. Сын ғана емес, бұдан былай легионер шақыратын кез келген облыс әкімдері мен клубтар ойланатын сұрақ. Мұны шешу керек!», — деп кесіп айтты.

Тіл үшін күрес — күрестердің ұлысы! Барлық салада мемлекеттік тіл үшін тартыс жүріп жатыр. Бірақ кейбіреулердің қазақ тілін төрге шығармай, босағада көргісі келетіні жанға батады.

Жарас КЕМЕЛЖАН

Аптаның алаңы

«ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙ МЕН ЛОКДАУН ШЕКТЕУЛЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ 430 МЫҢНАН АСТАМ КӘСІПКЕР ЖҰМЫСЫН ТОҚТАТЫП, БАСЫМ БӨЛІП ӘЛІ КҮНГЕ ДЕЙІН ҚЫЗМЕТІН ЖАНДАНДЫРҒАН ЖОҚ. ӘСІРЕСЕ, КӨЛІК, САУДА ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ, ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНУ, ҚОНАҚ ҮЙ ЖӘНЕ

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІКПЕН БАЙЛАНЫСТЫ САЛА ЗОР ШЫҒЫҢҒА БАТТЫ. ОСЫҒАН ОРАЙ, БІЗ ҮКІМЕТ, ҰЛТТЫҚ БАНК ЖӘНЕ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН РЕТТЕУ ЖӘНЕ ДАМУ АГЕНТТІГІНЕН ЗАРДАП ШЕККЕН БАРЛЫҚ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ НЕСИЕСІН 6 ПАЙЫЗБЕН ҚАЙТА ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ШҰҒЫЛ БАСТАУДЫ ӨТІНЕМІЗ».

Азат ПЕРУАШЕВ,
Мәжіліс депутаты

Ақмәди САРБАСОВ,
еңбек және халықты әлеуметтік қорғау вице-министрі:

«Заң жобасына сәйкес, жеткіліктілік шегін анықтау тәсілі аясында зейнетақы қорына қаражат жинаған адамдардың ішінде талаптарға сай болғандары ғана ақшасын ала алады. Қазіргі таңда талапқа сай 700 мыңнан астам тұрғын бар. Қаражатты ем-домға жұмсау үшін облыстағы денсаулық сақтау басқармалары жанынан комиссия құру жоспарланып отыр».

Тариф

ҚАЙ ҚАЛАДА ГАЗ ҚЫМБАТ?

Аймақтар	1 м³ үшін (теңге)
Алматы	26,3
Шымкент	28,2
Алматы облысы	26,4
Ақтөбе облысы	8,7
Атырау облысы	7,3
Шығыс Қазақстан облысы	10,0

Жамбыл облысы	22,3
Батыс Қазақстан облысы	15,4
Қостанай облысы	20,9
Қызылорда облысы	18,7
Маңғыстау облысы	8,9
Түркістан облысы	28,2
Нұр-Сұлтан қаласы	30,9

Дереккөзі: ҰЭМ Табиғи монополияларды реттеу комитеті

(Басы 1-бетте)

Күн сайын бұл контенттерді өзге тілде көріп отырған баланың тілі де өз тілінде шығуы қиын. Ендеше, қазақ тіліндегі контенттерді ғаламторға тоғыту керек. Оны жасаушыларды қаржыландыру қажет.

әлемдік прокатка шықпайды деп келеміз. Біз айтар едік, қанша қан сорпа болып кино түсірсен де, сені әлемдік прокатка жібермейді. Оның жалғыз себебі бар. Әлемдік прокат — миллиондаған, миллиардтаған ақша табатын табыс майданы. Миллиондар мен миллиардтар жүрген жерде мафия қоса жүреді. Сондықтан, ол жүз жыл бұрын-ақ жаулап алып қойған майдан. Әлем

Смағұл ЕЛУБАЕВ, жазушы, сценарист:

«ҮЙ МЕНІКІ ДЕМЕҢІЗ, ҮЙ СЫРТЫНДА ҰРЫ БАР!»

Ұлттық идеологияның басты майданы ұрпақ үшін күрес емес пе?! Осы ойымызды жаздық. Аида ханым біздің бұл ұсынымызды түсіністікпен қабылдады. Демек бұл салада сен қозғалуы тиіс.

Тағы бір айтылған нәрсе — Қазақстан экраны күні-түн үлкендерді тәрбиелейді. Ал үлкендерді тәрбиелеудің қажеті не?! Олар әлдеқашан тәрбиеленіп болды емес пе? Барлық күшті балаға салу керек. Балаларға арналған мультфильмдер, фильмдер жыл сайын үзіліссіз түсіріліп жатуы керек емес пе?! Өйткені балалар — біздің ертеңіміз, келешегіміз! Қазақстанның болашағы дейміз. Ендеше, тұрақты түрде балаларға арналған телефильм, кинофильмдер шығаруды ұйымдастырып отыратын бір орталық керек. Мүмкін ол «Балапан» теларнасы болар. Мүмкін басқасы ашылар. Бұл идеяны ақпарат және қоғамдық даму, мәдениет және спорт министрліктері қолдайды деп үміттенеміз.

Jas qazaq: Кітап оқымаған соң рухани, мәдени тамырымыздан ажырап бара жатқандаймыз. Одан бұрынғы ақын-жазушыларды айтпағанда, күні ертең Мағжанды Міржақыптан ажырата алмайтын ұрпақ өсіп келе жатқан жоқ па?

С.Елубаев: Қазақ тіліндегі балалар әдебиеті апатты жағдайда. Бердібек Соқпақбаевтан кейін классикалық балалар әдебиеті бір тоқырауға тірелгендей. Оның себебі де бар. Себебі біздің бала тәрбиесіне жүрдім-бардым қарайтынымызда. Мысалы, мемлекеттік сыйлық саласында балалар әдебиетінде жұмыс жасап жүрген ақын-жазушылар баяғыда-ақ назардан тыс қалған. Тіптен Бердібек Соқпақбаевтың өзі тыс қалды. Балалар әдебиетін дамытуға деген бізде мемлекеттік құлық көрінбейді. Демек «Ұлым деген ұлты болмаса, ұлтым деген ұл қайдан шықпак?!» деген сұрақтың алдымыздан шығуы заңды сияқты. Балалар әдебиетін дамыту жалғыз Қазақстан Жазушылар одағына жүктеліп қоймай, жалпы мемлекеттік қамқорлықты қажет етеді.

Jas qazaq: Сіздіңше, кино әлеміміз қалай? Ол салада да рухани қауіпсіздікке қам жасалмаған сияқты. Тілі шұбар, танымы таяз, қазақтың салт-дәстүрін мазак ететін, мемлекетшілдігі жоқ, рухани тамырсыз киногерлер көбейіп кетті...

С.Елубаев: Қазақ киносы даму үстінде. Әсіресе, ұлттық тарихи тақырыпты игеруде үлкен қадам жасалды. «Қазақ хандығы» соның басында тұр. Бірақ әлі де түрен түспей тұрған Ұлы Дала тарихы баршылық. Алтын Орда тарихы, Абылай хан, ашаршылық, Қожа Ахмет Яссауи, т.б. Осылайша тізе беруге болады. Қазақ сияқты тарихынан күштеп ажыратылған халықтың тарихи санасын қалыппа келтіру үшін кинода көп жұмыс жасалуы керек. Қанша қаржы салсақ та, қанша қан сорпа болып түсірсеқ те, қазақ киносы неге

прокатын жүз жыл бойы иемденіп алған Голливудке ешқандай бәсекелестің керегі жоқ. Табыс көзін кім бөлесің сенімен? Керісінше, сол табыс үшін олар өлуге бар. Керек десеніз, Қазақстан прокаты да сол алыстағы АҚШ ақуаларына бағынышты дегенді естідік. Бәлкім, бұл қауесет шығар. Мүмкін рас та болар. Сен ұлттық кинонды әлемдік прокатқа шығару үшін Америкаға барып, сол прокатты қолда ұстап отырған ақуалармен ауыз жаласуың керек. Ол бәрібір сені жолатпайды. Әлемдік прокатқа жолаудың жалғыз жолы қалады сонда. Қыруар қаржы салып, әлемге әйгілі американдық студиялардың етегіне жармасып, бірігіп кино түсіру. Ол удай қымбатқа түседі. Қайтесің, әлемдік прокат керек болса, соған барасың. Әрине, мұндай жағдайда, ұлттық колорит дегенді ұмытуға тура келеді. Өйткені ондай жағдайда бірінші скрипканы шетелдік режиссерлер ойнайды. Сен емес! Көңсен де осы, көңбесен де осы. Әйтпесе, әлемдік прокаттың есігі саған жабық. Бұл деген сөз «бірлесіп түсіруден» мүлде қашайық деген сөз емес. Бірақ ол эксперимент қазақтың ұлттық киносының дамуына кесірін тигізбеуі керек.

Jas qazaq: Сіз «Жоюдың жойқын жоспары» және «Жана әлемдік тәртіп» деген екі мақала жаздыңыз. Түсінген адамға сіздің мақалаларыңыз әлемдік саясаттың көлеңкелі бетпердесін шешіп бергені анық. Мұның бәрі саналы, жоспарлы түрде жасалып жатыр ма сонда? Енді әлем ковидтің үшінші толқынын күтіп отыр...

С.Елубаев: Рахмет! Әлемдік саясатқа арналған бұл мақалалар тізіміне «Қазақ әдебиетінде» жарық көрген «Сатанизм сойқаны» атты мақаланы да қосу керек. Ел болашағын ойлаған жан, сол Елге төніп келе жатқан сыртқы қатерді қоса ойлауы заңдылық. «Үй менікі деменіз, үй сыртында ұры бар!» деген ғой. Сені ешкім үйінде тыныш жатқызбайды деген сөз. Әлемдік қауіп-қатер бүгінде, әсіресе асқынып кетті. Сені үйінде тыныш ұйықтатпайды. Ұйықтап жатып оянбай кетуін мүмкін. Ататүрік айтпақшы, «Не оянбай кетуін мүмкін, не құл болып оянуың мүмкін!». Сыртқы дүниеде болып жатқан сұрапыл өзгерістерді тілге тиек ете бастауымыз осыдан.

Әлемді бір ұыс тарынын қауызына сыйдырған Ковид-19 соның дәлелі. Бір оқ атпай-ақ, жеріне жау қаптап кірмей-ақ, айдын-күннің амаанында тұқымын түздей құруы мүмкін екенін көрсетті бұл індет. «Жау қайда деме, жар астында!» екенін көрсетті. Ендеше, қатер қайдан екенін көріп отыруымыз керек. Жай отырмай, жағдайдың күрт өзгеруіне сақалай-сай отыруымыз керек. Әйтпесе, берісі бала-шаға, әрісі ордалы халқымыздың обалына қаламыз. Құдай содан сактасын!

Jas qazaq: Иә, Смағұл аға, еліміз аман, жұртымыз тыныш болсын! Сұхбатыңызға рахмет!

Жарас КЕМЕЛЖАН

Жиырма жылдан астам уақыт бұрын Қазақстан жинақтаушы зейнетақы жүйесіне көшті. Алайда бүгінгі күнге дейін зейнетақы төлемдерін ортақ жүйеге кері қайтару туралы әңгіме толастар емес. Бұрынғы модельге оралу мүмкін бе? Бұл мәселені бүгінгі сараптамамызда анықтайтын боламыз.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖИНАҚТАУШЫ ЖӘНЕ ОРТАҚ ЗЕЙНЕТАҚЫ: КЕРІ ОРАЛУҒА НЕГЕ ЖОЛ ЖОҚ?

Қазақстан 1998 жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің арасынан алғаш рет зейнетақымен қамсыздандыру реформасын жүзеге асырды. Бұған 1990–жылдардың соңында өндірістердің жабылуы, көптеген компаниялардың тоқырауға ұшырауы салдарынан бюджетке төлемдердің қысқаруы мен кідіруі, зейнетақылар мен әлеуметтік жәрдемақылардың уақытылы төленбеуі тәрізді бірқатар қиыншылықтардың орын алуы себеп болды.

Бұл аздай, бұрынғы КСРО (*ортақ жүйені мұраға қалдырған*) республикаларының көпшілігінде, оның ішінде Қазақстанда да, зейнеткерлер санының көбейіп, бала туудың азайғаны байқалды. Мәселен, 1979 жылы Кеңес Одағында бір зейнеткерге 8 жұмысшыдан келсе, 1998 жылға қарай Қазақстанда бұл арақатынас 3 адамға дейін кеміді.

Әлемдік тәжірибе бойынша ұрпақтар ынтымақтасығына негізделген зейнетақы жүйесінің кемінде 4-тен 1-ге дейінгі арақатынаста, яғни бір зейнеткерге еңбек ететін төрт адамнан келген кезде ғана теңгерімді жұмыс істей алатындығы дәлелденді. Олай болмаған жағдайда

жылда жиынтық зейнетақы активтеріндегі жинақтаушы зейнетақы жүйелерінің үлесі өсіп, 50 пайыздан асты. Бұдан басқа, Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының актуарлық есептері негізінде де БҰҰ болжамдарына сәйкес келетін тұжырымдар жасауға болады:

- 1) Қазақстан халқының саны 2050 жылдың соңына қарай 24 млн адамға жетеді;
- 2) Халықтың өмір сүру жасының ұлғаюымен бірге елдегі егде адамдардың үлесі тұрақты түрде өсетін болады; 60 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі 2018 жылғы 11 пайыздан 2050 жылға қарай 20 пайызға дейін екі есе дерлік өседі;
- 3) Елдегі халықтың қартаюының негізгі факторлары бала туудың біртіндеп төмендеуі және өмір сүру ұзақтығының артуы болады;
- 4) Қазақстандағы өмір сүру ұзақтығының өсуі және бала туудың төмендеуі келешекте әлеуетті жүктеме коэффициентін 2050 жылға дейін айтарлықтай төмендетеді, бұл мемлекеттік бюджетке әлеуметтік және зейнетақымен қамсыздандыру бөлігіндегі жүктемені арттырады.

өсіп келе жатқан теңгерімсіздік шығыстарын мемлекет есебінен жабу қажеттілігі туындайды. Өз кезегінде мемлекет бюджет тапшылығын қысқарту үшін салықтарды көтеруге мәжбүр болады. Сондықтан көптеген елдер жинақтаушы немесе аралас зейнетақы жүйесіне көшуді жүзеге асыруда.

Қазақстан тарихи себептерге байланысты ортақ құрамдас бөлікті әлі де сақтап келеді. Өйткені көптеген зейнеткерлер өздерінің еңбек жолын КСРО кезінде бастағандан кейін шоттарына жеткілікті қаражат жинауға жас мөлшерлеріне байланысты үлгермеген болар еді. Сондықтан қазіргі уақытта біздің елімізде көп құрамды зейнетақы жүйесі жұмыс істеп, ол ортақ және жинақтаушы бөлікті қамтиды. Уақыт өте келе зейнетақы жүйесі өзгерістерге ұшырап, ортақ бөліктің үлесі азайып, жинақтаушы бөлік керісінше ұлғая түседі.

Ал енді басты сауалға жауап іздеп көрейік. Ортақ модельді неліктен толығымен қайтаруға болмайды? Бұған бірқатар себептер бар. Атап айтқанда, жұмыспен қамтудың қазіргі деңгейін, демографиялық факторларды (*халықтың қартаюы сияқты*) ескере отырып, мемлекет салықтарды арттыру тәрізді шараларды қабылдауға мәжбүр болады. 1998 жылғы реформаға дейін Қазақстандағы зейнетақы жарнасы жұмыс берушінің қаражаты есебінен жалақының 25,5 пайызы мөлшерін құрағанын еске түсірейік. Ал қазіргі уақытта елімізде жұмыскерлердің табысынан 10 пайыз мөлшеріндегі міндетті зейнетақы жарналары және жұмыс берушілердің есебінен қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін қызметкерлер үшін 5 пайыз мөлшеріндегі міндетті қасіптік зейнетақы жарналары төленеді. Мемлекет ай сайын бюджеттен (ортақ және базалық) зейнетақы төлеуге орта есеппен 190 миллиард теңгеден астам қаражат жұмсайды. Ал БЖЗҚ-ға жарна түрінде ай сайын орта есеппен 80–85 млрд теңге қаражат түседі. Егер бір жыл ішінде қарайтын болсақ, 2019 жылы бюджет есебінен зейнетақыға шамамен 2,3 триллион теңге жұмсалды (ортақ төлемдер 1,5 трлн теңге, базалық төлемдер 707 млрд теңге). Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына 2019 жылы аударылған жарналар мөлшері 990 млрд теңгені құрады. Яғни болашақта мемлекеттік баж салығынан зейнетақы төлеуге қажетті соманы қамтамасыз ету үшін жинақтаушы құрамдауышты алып тастасақ, алымдарды кем дегенде 2–2,5 есе көбейту керек. Оның үстіне бұл ақша қазынаға түседі және бірден ағымдағы зейнеткерлердің қажеттіліктеріне жұмсалады. Ал БЖЗҚ-дағы шоттарға түсетін жарналар инвестициялық табыспен қоса өсіп отырады.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесіне Қазақстаннан басқа елдер де біртіндеп көшуде. Осылайша соңғы 20

жылда жиынтық зейнетақы активтеріндегі жинақтаушы зейнетақы жүйелерінің үлесі өсіп, 50 пайыздан асты. Бұдан басқа, Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының актуарлық есептері негізінде де БҰҰ болжамдарына сәйкес келетін тұжырымдар жасауға болады:

1) Қазақстан халқының саны 2050 жылдың соңына қарай 24 млн адамға жетеді;

2) Халықтың өмір сүру жасының ұлғаюымен бірге елдегі егде адамдардың үлесі тұрақты түрде өсетін болады; 60 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі 2018 жылғы 11 пайыздан 2050 жылға қарай 20 пайызға дейін екі есе дерлік өседі;

3) Елдегі халықтың қартаюының негізгі факторлары бала туудың біртіндеп төмендеуі және өмір сүру ұзақтығының артуы болады;

4) Қазақстандағы өмір сүру ұзақтығының өсуі және бала туудың төмендеуі келешекте әлеуетті жүктеме коэффициентін 2050 жылға дейін айтарлықтай төмендетеді, бұл мемлекеттік бюджетке әлеуметтік және зейнетақымен қамсыздандыру бөлігіндегі жүктемені арттырады.

Үлестіруші зейнетақы жүйесіне оралу көмірсутектерге сұраныстың жалпы әлем бойынша төмендеуі мен қазіргі коронавирустық індет жағдайында кейінге қарай жасалған қадам болып, мемлекеттік бюджетке шамадан тыс жүктеме әкеледі. Сондай-ақ соңғы онжылдықтарда әлемде (*Батыс және Шығыс Еуропа, Латын Америкасы елдері немесе Ресей Федерациясы*) байқалған бірқатар мемлекеттік дефолттардың өз азаматтары алдында зейнетақы міндеттемелерін қамтамасыз етудің мүмкін еместігі салдарынан болған жағдай екенін атап өткен жөн.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесіне көшудің тиімді әрі дәйекті екендігін БЖЗҚ-ның негізгі көрсеткіштеріне қарап атап өтуге болады. Сонымен, ағымдағы жылдың басынан бері БЖЗҚ зейнетақы жинақтарының сомасы зейнетақы активтерін инвестициялау нәтижелеріне сәйкес күн сайын қайта есептеледі және қайта бағаланады.

Инвестициялық кіріс құрамына бағалы қағаздар (*салымдар және басқа операциялар*) бойынша сый-ақы, қаржы құралдарын нарықтық қайта бағалау, валюталық қайта бағалау түріндегі табыстар, сыртқы басқарудағы активтер бойынша алынған табыстар және т. б. кіреді. Инвестициялық табыс — тұрақсыз шама, сол себепті ол қысқа мерзімдік кезеңде оң немесе теріс болуы мүмкін.

2013 жылғы қыркүйектен бастап 2020 жылғы қазанға дейінгі зейнетақы активтерін басқару кезеңінде Ұлттық Банк қамтамасыз еткен инвестициялық кіріс зейнетақы жинақтарының жалпы көлемінің 34 пайыздан астамын немесе 4,3 трлн теңгеден көп соманы құрады.

Қазақстанда жинақтаушы зейнетақы жүйесі енгізілген 1998 жылдан бастап 2020 жылдың 1 қазанына дейінгі таза инвестициялық табыс 5,4 трлн теңгеден асты. Осы уақыт аралығындағы инвестициялық кірістілік өсу қорытындысымен 595,23 пайызды құраса, бұл кезеңдегі инфляция деңгейі өсу қорытындысымен 482,22 пайыз болды.

Осылайша 2020 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша зейнетақы активтерінің нақты табыстылығы 113,01 пайыз болды. Ендеше жоғарыда келтірген нақты деректер зейнетақы жүйесінің жинақтаушы моделінің пайдасына қарай жасалған тағы бір дәлел емес пе?

Айдос ҚҰСАЙЫНҰЛЫ

Шаһар тынысы

Шымкент қаласында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аясында 1 қарашадан бастап қоғамдық көліктерде «ТӨЛЕМ» электрондық төлемақы жүйесі іске қосылды. Жүйені енгізудің мақсаты – цифрлық шешімдер мен қолма-қол ақшасыз төлемдерді енгізу, қоғамдық көліктің қызметін жақсарту және жолаушыларға қолайлы жағдай жасау, қалалық бюджетке түсімдерді арттыру.

ШЫМКЕНТІКТЕР «ТӨЛЕММЕН» ТӨЛЕП ЖҮР

Аталған жүйе арқылы жолаушылар ағынының статистикалық есебін жүргізуге және нақты деректер арқылы әлеуметтік мәні бар маршруттарды субсидиялауға мүмкіндік туады.

Жоба жеке инвестор «QazSmartTrans» ЖШС есебінен іске асырылуда. Инвестицияның көлемі 1,2 млрд теңгені құрайды.

ЖОЛАУШЫ ТАСЫМАЛЫ ТӨЛЕМ, АВТОБУС ЖӘНЕ ЖОЛ

Қоғамдық көлікте жол жүру ақысын төлеу үшін төлем карталарының 4 түрі қарастырылған – стандарттық (*жалпы пайдалануға*), мектеп оқушыларының, студенттік және жеңілдетілген карталар.

Шымкент қаласы әкімінің орынбасары Максұт Исахов: «Жолаушылар көлік картасымен, SMS, QR-код, смартфонды (*NFC*) колдана отырып, жол жүру ақысын төлей алады. 1 қарашадан бастап көлік карталары арқылы қолма-қол төлеу кезінде қазіргі колданатын тарифпен 70 теңге төлеуде, ал қолма-қол ақшамен төлеу кезінде тариф 100 теңге болады», — дейді.

Көлік картасының бағасы 500 теңге, оған бір рет тегін жол жүру ақысы беріледі. Шаһар басшылығының сөзіне сүйенсек, «QazSmartTrans» ЖШС-гі тарапынан 14 мың көлік картасы соғыс ардагерлері мен мүгедектеріне, тыл еңбеккерлеріне (*«Ерен еңбегі үшін» медалімен марапатталғандар*), Батыр ана, Алтын алка, Күміс алка төсбелгі иелеріне және I топтағы көру қабілеті нашар жандарға тегін таратылды.

Жеңілдікпен жүретін азаматтарға карталарды тегін тарату мақсатында, Шымкент қаласының әлеуметтік қорғау және жұмыспен қамту басқармасы мен қаладағы барлық халыққа қызмет көрсету орталықтарынан арнайы орындар ұйымдастырылған. Аталған орындарда жеңілдік картаны алу үшін азаматтардан қажетті мәліметтер қабылданып, базаға енгізілуде. Процестің тиімділігін арттыру мақсатында 2 қарашадан бастап Telegram-бот арқылы өз бетінше өтініш бере алу мүмкіндігі іске қосылады. Картаға өтінім жіберіліп тіркелген соң, ол оқушылар үшін оқу орнына, жеңілдетілген тұлғалар үшін әлеуметтік қорғау және жұмыспен қамту басқармасы мен қаладағы барлық халыққа қызмет көрсету орталықтарында пайдалануға дайындалып, жеткізіледі.

Жалпы қалада 220 мың мектеп оқушысы, 80 мың студент, 14 мың жеңілдік берілген тұрғын бар.

Бүгінгі таңда инвестор тарапынан көлік компаниялармен келісімшарт жасалып, автобустарға валидаторлар орнатылды.

Сонымен қатар смартфон пайдаланушыларына арналған «Open Shymkent» мобильдік қосымшасы әзірленген. Қосымша арқылы қолданушы өзінің картасының теңгерімін тексере алады. Сондай-ақ теңгерімін толтырумен қатар жол жүру тарихын да көруіне болады.

Одан өзге қала тұрғындары «Open Shymkent» қосымшасы арқылы басқа да қалалық әкімдікпен көрсетілетін қызмет түрлерін ала алады. Тұрғындарға анықтамалық ретінде 8-775 811 2222 бірыңғай байланыс CALL-орталығы іске қосылған.

Бүгінде «Tolem» электронды билеттендіру жүйесінің валидаторларын қосу бойынша жұмыстар аяқталып, тұрғындарға карточкаларды тарату процесі жалғасуда. Тұрғындарға тіркеу және сатып алу, пайдалану бойынша ақпараттық жұмыстар жүргізіліп, күніне 150-ден астам қоңырауға жауап беретін Call-орталығы жұмыс істеуде. Қазіргі таңда 31000-нан астам карта сатылып, 65000 данадан астам жолаушыдан транзакцияланған.

Дегенмен, қала басшысы Мұрат Дүйсенбекұлы атқарылып жатқан жұмыстарды әлі де жетілдіру керектігін ескертіп, «Төлем» жүйесі картала-

рының тұрғындарға толық таратылмауына байланысты тарифтің өртаптаңдырылуын 9 қарашаға дейін созуды тапсырды. Сәйкесінше, сала мамандары сол уақытқа дейін жүйені толық аяқтап ендіруі және тұрғындарға кенінен түсіндіру жұмыстарын жүргізуі тиіс.

«Төлем» төлемақы жүйесі іске қосылғаннан кейін қала тұрғындары тарапынан сауал көп. Әсіресе, әлеуметтік желілерде электронды билеттендіруге қатысты. Солардың бірқатарына «KazSmartTrans» ЖШС басшысы Ерлан Нұрланұлы жауап береді.

— «Төлемді» қайдан сатып алуға болады?
— 20 қазаннан бастап карталар Шымкенттегі барлық сауда және ойын-сауық орталықтарында сатыла бастайды. Дүйсенбіден жұмаға дейін «Төлем» карталарын қаланың аудандық Халыққа қызмет көрсету орталықтарынан да сатып алуға болады. +7 775 811 22 22 байланыс нөміріне апта бойы сағат 9.00-ден 18.00-ге дейін хабарласуға болады. Қазір автобустарда да сатылып жатыр.

— Егер мобильді қосымша жұмыс істемесе, онда картаны қалай толтыруға болады?

— «Төлем» электронды билеттендіру жүйесінің қосылуы сатылап жүргізіледі.

Күн сайын 50-100 автобустан қосылып жатыр. Ал OpenShymkent қосымшасы толығымен 9 қарашада іске қосылады. Қазір картаны Qiwi терминалдары арқылы толтыруға болады. Ал қолма-қол дифференциалды тариф (*100 теңге*) төлеу тәртібі де сол 9 қарашадан бастап енгізілмек.

— Жол жүру ақысын үш адамға бір картамен төлеуге бола ма, әлде әркімнің жеке картасы болуы қажет пе?

— Әр адам жеке төлем жасауы тиіс.
— Балалар картасын қайдан аламыз?
— Баланыз білім алатын мектептен ала аласыз.
— Картаны міндетті түрде алу керек пе?
— 9 қарашаға дейін картаға қол жеткізгеніңіз абзал.

Жүйе сол күннен бастап бір ізге түсіріледі.

— Төлем карталарының қандай түрлері бар?

— 1. «Стандарт» картасы (*жасыл түсті*). Жол жүру стандартты тариф бойынша 70 теңге. Карта бағасы — 500 теңге. Оған бір тегін жол жүру кіреді.
2. «Студенттік» карта (*көк түсті*). Жол жүру — тариф бойынша 50 теңге.
3. «Оқушы» картасы (*қызыл түсті*). Жол жүру — тариф бойынша 35 теңге.
«Студенттік» және «Оқушы» картасының бағасы — 500 теңге. Оған бір тегін жол жүру кіреді. Жеке карталарды алу үшін студенттер мен оқушылар. Жоғары оқу орындары мен мектептердің әкімшілігіне жүгінуі керек.
4. «Жеңілдік» картасы (*күлгін түсті*). Жол жүру — 0 теңге.
Жеңілдіктерді пайдаланушылар: соғыс ардагерлері, тыл еңбеккерлері, «Батыр ана», «Алтын алка», «Күміс алка» төсбелгілерінің иегерлері, көру бойынша I-топ мүгедектері болып табылады.

Карта жеке-дара болып, пайдаланушының фотосы және мәліметтерімен беріледі. Жеңілдік картасы тегін.

— «Төлем» картасын қалай толтыруға болады?
— Картаны алу үшін халыққа қызмет көрсету орталықтарына жүгіну керек. «Төлем» картасын QIWI және Kaspi.kz терминалдары, интернет-банкінг, банк картасын байланыстырып «Open-Shymkent» мобильді қосымшасы арқылы толтыруға болады.

Жол жүруді тіркеу үшін төлем картасын автобустағы стационарлық валидаторға жақындатсаңыз, сол кезде сіздің жол жүруіңіз төленеді.

«OpenShymkent» мобильді қосымшасы — сіздің мобильді көмекшіңіз.

бағытының жұмысын 10 минут жиілікпен Солтүстік саяжайға ұйымдастыру жоспарлануда.

Бұл жөнінде қала әкімі Мұрат Әйтенов азаматтардың жеке сұрақтары бойынша онлайн қабылдау барысында мәлімдеді. Қалаға жыл соңына дейін 600-ге жуық газбен жүретін автобус алынатынын айтты.

Сондай-ақ онлайн қабылдауда азаматтар негізінен әлеуметтік мәселелер, тұрғын үй және жер құжаттарын рәсімдеу бойынша сауалдарын ортаға салды.

Қала тұрғыны Эльмира Мамедова Республика даңғылы бойындағы «Эмил» сауда үйінің алдындағы автотұрақ мәселесі бойынша шағымданды. Оның айтуынша, сауда үйіне келушілер мен жол жөндеу жұмыстарының барысында жол кептелісі орын алуа.

— Республика даңғылында жол жөндеу жұмыстары толығымен келер жылы аяқталады. Аталған даңғылды орташа жөндеу жұмыстары аясында жол қозғалысы ережесінің талаптарын сақтай отырып, сіз айтқан учаскеде автотұрақ ұйымдастырылады, — деген қала әкімі бұл бағыттағы жұмысты 2021 жылдың I-ші жартыжылдығында жүргізу жөнінде сала басшысына тапсырма берді.

Әрбір тұрғынның мәселесін жіті тыңдаған шаһар басшысы барлығы заң жүзінде шешілетінін жеткізді.

260 ШАҚЫРЫМ ЖОЛ ЖӨНДЕЛДІ

Шымшаһарда биыл автомобиль жолдарын жөндеу мақсатында 261 нысан, яғни 416,8 шақырым жол мен көшелерге құрылыс-жөндеу жұмыстарын жүргізуге қаржы қаралған. Бұл қаржыға 15 нысанға құрылыс жұмыстары, 10 нысанға қайта құру, 6 нысанға күрделі жөндеу, 225 нысанға орташа жөндеу жұмыстары жүргізілсе, 15 нысанға жобалық-сметалық құжаттама әзірленеді.

Оның ішінде 240 нысан немесе 304,9 шақырым жол ағымдағы жылы пайдалануға берілетін болады.

Шымкент қаласының жолаушылар көлігі және автомобиль жолдары басқармасы мамандарының мәлімдеуінше, 9 ай қорытындысы бойынша бүгінгі таңда 225 нысанда немесе 260 шақырым жолдың жөндеу жұмыстары аяқталған. Жыл соңына дейін тағы 15 нысан (*44,9 шқ.*) пайдалануға тапсырылады.

Сонымен қатар Республика даңғылы (*Б.Момышұлы көшесінен бекетке дейін*), А.Асқаров көшесі (*Республика даңғылынан Абай даңғылына дейін*), Жангелдин көшесі (Айбергенов көшесінен Рашидова көшесіне дейін), Түркістан көшесі (*А.Байтұрсынов көшесінен Тәшенов көшесіне дейін*), А.Байтұрсынов көшесі (*Түркістан көшесінен Дендросаябаққа дейін*), Т.Рысқұлов көшесі (*А.Байтұрсынов көшесінен Әл Фараби көшесіне дейін*) велосипедшілер жолы салынып жатыр.

ҚОНАЕВ ДАҢҒЫЛЫНДА – ЖАҢА ЖОЛАЙРЫҚ

Рысқұлов көшесі мен Қонаев даңғылының қиылысында жолайрық салу мақсатында қызу жұмыстар жүргізілуде. Жоба биылғы жылдың қазан айында басталып, келесі жылдың желтоқсан айында аяқталады деп жоспарлануда.

Жобаның бас мердігері — «Bazis Construction» ЖШС, авторлық қадағалаушы — «Сәулет-SKB» ЖШС, техникалық қадағалаушы — «Ақмол Тех-Надзор» жауапкершілігі шектеулі серіктестіктері.

Қазіргі уақытта нысанда жасыл желектерді отырғызу, газ, су құбырының орларын қазу және жалпы саны 105 темірбетонды қадалар орнын бұрғылау, арматурамен өрілген қаңқалар орнату және бетон құю жұмыстары жүргізілуде. Темірбетонды қадалар Қонаев даңғылы бойында орналасқан көпқабатты тұрғын үйден топыраққа түсетін жүктемелерді ұстап тұру үшін салынып жатыр. Жобаға сәйкес, Қонаев даңғылы бойында ұзындығы 540 м құрайтын тоннель салынбақ.

Мәриям АЙТБАЙ,
Шымкент қаласы

Төрткүл дүниенің көзі мұхиттың арғы жағында. Америка Құрама Штаттарында 59-шы рет өткен сайлаудың қорытындысын бөрі асыға күтуде. Әдетте қараша ойындағы алғашқы сөйсенбіден сәрсенбіге қараған түні жеңімпаздың есімі жарияланатын. Қалыптасқан дәстүрмен үміткердің бірі дауыс берудің әділ өткенін, өзінің жеңілгенін мойындап, қарсыласын құттықтап тастайтын. Прогресшіл әлем демократия қағидаларының салтанат құрғанына төнті болып жататын. Рас, бала Буш саяси додаға түскен 2000 жылы олай болған жоқ. Кезекті президенттің кім болатыны Жоғарғы сотта шешілді.

Ал биылғы сайлаудың жөн-жосығы бөлек. Дауыс бергелі үшінші күнге такалса да, Ақ үйдің жана қожайыны кім болары әзірге беймәлім. Әр жолы таңдауы өзгеріп тұратын штаттар бар. Американдықтар оларды swing state деп атайды. Соңғы деректерге жүгінсек, міне, осы «өткеншек» өңірлерде сайлау қағазын санау тоқтатылған көрінеді. Оның үстіне, бұл жолы тұрғындар алдын ала пошта арқылы дауыс беру мүмкіндігіне ие болды. Сол себепті, Аризона, Жоржия, Солтүстік Каролина, Висконсин және Пенсильвания секілді штаттардан жіберілген дауыстарды есептеп шығу үшін бірнеше тәулік қажет.

Бет қатталып жатқанда Америкадағы 50 штаттың 46-да жалпы алғанда нәтиже белгілі болып қалды. Сайлаушылар атынан президентті таңдайтын 538 уәкілдің 253-і демократтар өкілі Жозеф Байденді қолдады. Айта кеткен жөн, АҚШ-та сайлау жүйесі екі сатылы. Алдымен тұрғындар дауыс береді.

АМЕРИКА. САЙЛАУ

ГАЛАМ

E-mail: jasqazaq2019@mail.ru

www.jasqazaq.kz

5

Айталық, халқы ең көп Калифорнияда жеңімпаз атанған үміткер сол штаттағы 55 уәкілдің дауысына ие болады. Байден осы қарқыннан таймаса, өзін қолдайтын уәкілдер санын 270-ке жеткізетін сияқты. Нәтиже жарияланған соң екінші үміткердің шағымдануға хақысы бар. Ақ-қарасын анықтау бірнеше аптаға созылуы ықтимал. Кайткенде де, 2021 жылдың 20 қаңтарында

АҚШ-тың 46-шы президенті ұлықтау рәсімін өткізуі тиіс.

Шағым демекші, Трамп Жоғарғы сотқа жүгінетінін мәлімдеді. «Біз сайлауда жеңіске жеттік. Енді тойлаймыз деп жатқанда бөрі астан-кестен болды. Нәтиже бұрмаланып, біздің дауысымызды «ұрлап» жатыр. Дауыс санауды тоқтату үшін Жоғарғы сотқа шағымданамыз», — деді. Ол содан кейін «Мичигандағы бюллетеньдерді есептеу тоқтатылсын» деп сотқа арыз берді. Ақпарат құралдары осы штатта пошта арқылы дауыс берген 128 мың адамның барлығы Байденді қолдауы күдік тудырғанын алға тартады. Сондай-ақ Трамп қарсыласы өзінен озып

кеткен Висконсин штатындағы дауысты қайта есептеуді талап етпекші.

Демократтар атынан саяси бәйгеге түскен 78 жастағы Байден де жеңіске жететініне сенімді.

Сөз жоқ, күллі әлем Америкадағы сайлаудың нәтижесін асыға күтеді. Бұдан бөлек, ендігі жерде «ғаламдық саясат пен экономиканың беталысы қалай болады, алпауыт мемлекеттер арасындағы текетірес қай бағытта өрбиді?» деген сауалдардың жауабы көкейкесті мәнге ие. Газетіміздің алдағы санында осы тақырыпқа кеңірек тоқталамыз.

Талап ТІЛЕГЕН

Кесел

(Басы 1-бетте)

Міне, редакциямызға «алдандық» деген кезекті тұрғындар қонырау шалды. Мән-жайды білу үшін уәделі жерде кездестік.

өткізгенде психологиялық тәсілмен тұзаққа түсірді деген тоқтамға келіпті. Өйткені іште қатты әуен ойнап тұрған. Оның дауысын басуға келіспеген. Отырғандарға түрлі сусынды әлсін-әлсін әкеліп отырған. Көз алмай тілдескен. Келісімшартқа қол қойған, ақшасын берген сәт те бұлыңғыр. Былайша

ала камданғандай. Ғаламторды шолса, мұндай алдаудың торына түскендер жетіп артылады. Агенттік қызметіне күдік тудырмас үшін олар кеңсені міндетті түрде қаланың қаласынан жалдайды. Атауын жарқыратып, ішін сәндейді. Кіреберістен жылы шыраймен амандасып күтіп алып, сізді құдды бастықтай алып жүретін

Алданған азаматтар қол қойған келісімшарт та бір жақты жасалған. Онда клиент саяхаттан бас тартқан жағдайда ақша қайтарылмайтыны тайға таңба басқандай жазылған. Қолдарына ұстатқан сертификаты үшін алған теңгесін заң жүзінде қудалау мүмкін емес. Олар жеті рет өлшеп, бір рет кесіп жан-жақты дайындалған.

ЖАЛҒАН САЯХАТҚА ЖОЛДАМА

Жиналған он шақты адам — орта жастағы кісілер. Әңгімені төтесінен бастап кетті. Бәрін де «саяхатқа жолдама ұттын» деп кенсеге шақырған. Сол жерде қымбат сағат, алтын таққан, бір қарағанда бай көрінген қызметкерлер сүйінші хабармен қуанта отырып, оларға қосымша қызметтер ұсынған. Дәл қазір енді қайталанбас акцияны алып үлгеру үшін қалтасындағы бар ақшасын тап сол сәтте беруге үгіттеген. Ең қызығы, бұл кісілердің бәрі соңғы тиынына дейін санап берген. Тек кенседен шығып, ес жиғанда сан соғып қалғанын түсінген. Содан қаржыны қайтаруды талап еткенде, агенттік өздерінің қолы қойылған келісімшартты көрсетіп, кері қайтарыпты. Бір түсініксіз жайт, «алдандық» деген адамдар қалайша қол қойып, барын бергендерін түсінбей қалғанын алға тартады. Бізге мұның шаққан Гүлнәр Шафудинова 4 млн теңгесін осы агенттіктің қағып алғанын айтады: «Ішке кіргенде он шақты жұбымен күйеуі мен әйелдері отырды. Әуеннің дауысы қатты шығып тұрды. Әр жүйемен жеке-жеке сөйлесті. Маған «сегіз жылда әлемнің сегіз еліне барасыз» деді. Соған бар ақшамды қалай бергенімді білмедім. Артынан қайтарғым келді. Бірақ келісімшартта қайтару көзделмеген деп шығарып салды». Гүлнәр өткен айда әуежайда әлеуметтік сауалнама толтырғанына өкініп отыр. Өйткені даудың басы осыдан басталғанын енді ғана ұғынған. «Қай жаққа ұшасыз? Жасыңыз қаншада? Қай жерде қызмет істейсіз? Нөміріңізді алсақ бола ма?» деп іші-бауырына кіріп жылы сөйлеген адамды ол әуежай қызметкері екен деп ойлап, бар сұрағына жауабын жазған. Сөйтсе, олар осы агенттіктің өкілдері болып шығыпты. Жиналғандардың бәрі де әуежайда сауалнама толтырғаннан кейін «жолдама ұттыңыз, шұғыл келіңіз» деген қоныраулардың басталғанын айтады. Гүлнәр секілді өздерін «агенттік алдады» деген алматылықтар арнайы чат ашқан. Қатары толығып жатыр. Бәрі де қалтадағы барын беріп, кейін жер сипап қалған. Кейін ойланып, бәрін електен

айтқанда, масан күйде бас шұлғып, кенседен шыққанда ғана естерін жиғандай. Бізге сұхбат берген Сайлау Сиязбаев есімді азамат «өмірі мұндай аяқ асты ұтыстарға сенбейтін менің өзім құрбан болғанымға өкінемін» дейді. «Ұтысыңды алып кет. Міндетті түрде әйеліңді ертіп кел, жеке кезуеліңді ұмытпа» деді. Көрейік деп бардық. Біз сол күні 380 250 теңгеге шартқа отырдық. Бізге ұтыс бойынша Вьетнамға жолдама шықты деді. Оны біз кейін төлейік деп едік, оған көнбеді. Қазір жеңілдік жүріп жатыр, бүгін төлендер деді. Әңгіме жүріп жатқан кезде әуеннің дауысы қатты болды. Содан кейін су әкеліп берді. Су іштік, сонан кейін кофе алып келді, шәй алып келді, тағы да шәй іш деп. Соның да бір әсері болды ма деген ойдамын», — дейді ол.

Бізбен тілдескеннің бәріннің оқиғасы ұқсас. Агенттіктің «жұбайыңмен кел» деп міндеттеуінің өзі құлыққа ұқсайды. Өйткені жалғыз барса, бәрібір қабырғаммен кенеспей келіспеймін деген жауаптан құтылу үшін алдын

адамын да сайлап қояды. Көбіне артық сұрақ қойдырмас үшін, өздерін бәрі білетіндей сізге шекесінен қарайды. Олардың ұсынысынан бас тартсаңыз, ынғайсыз күйге түсетіндей дәрежеге жеткізеді. Адам сезімін басқару тетігін жетік менгерген. Арнайы шетелде курстан да өтеді деген бейресми ақпарат интернетте кеңінен тараған.

Уәделі саяхаттан да, ақшадан да қағылған азаматтар Алматының Медеу ауданындағы бас кеңсесіне қайтадан барды. Біз де ердік. «Ақшамды қайтар» деп мазаларын алған клиенттерін кірмей жатып, камерадан көріп сыртқы есікті іштен кілттеді. О баста сыпайы көрінген агенттік қызметкерлері бір сәтте тонын теріс айналдырды. «Кез келген уақытта сұрақтарыңыз болса хабарласыңыз» деген менеджерлерге қонырау шалғанда бірі «қалада емеспін», екіншісі «ауырып қалдым», үшіншісі «директорға хабарласыңыз» деп жауап беруден, жауапкершіліктен ат-тонын ала қашты.

Ендігі гөп — олардың қандай тәсілмен клиенттің басын айналдырып алуында. Өйткені жымьсық әрекеттің құрбаны болдық деген азаматтардың барлығы «бізді гипноздауы мүмкін, ішкен суға бірнәрсесі қосып берді, әйтпесе, сол сәтте бар ақшамды оңай санап бере салуым мүмкін емес» дейді. Белгілі адвокат Мұрат Әмитов алданғандардың басын қосып, заң тұрғысынан ары қарай қалай әрекет етуге кеңес беруге, арыз жазуға көмектесуге келісті. Дәл сол күні алты адам бірігіп, полиция департаментінде арыздарын жазып қалдырды. Адвокат редакцияға берген сұхбатында құжат жүзінде агенттіктің әрекеті қанша жерден заңды, дұрыс болғанымен, арызданушылардың саны көп болса, іс қозғалуы мүмкін екенін жеткізді: «Бұл кісілер көрсетілмеген қызмет үшін ақшасын қайтаруға құқылы. «Ақшаны қайтар» деген талаптарына «біз ақшаны қайтармаймыз» деген жауап қолдарында бар. Сол себепті, біз бұл жерде қылмыстың құрамын көріп отырмыз. Ары қарай құқық қорғау органдары дұрыс саралайды деп ойлаймын. Бұл кісілердің алданғаны дәлелденсе, ҚР ҚК 196-бабы, яғни алаяқтық бойынша қаралады. Сол баппен Медеу аудандық полиция басқармасына бүгін жүгіндік. Бір жәбірленушімен отырған кеңсесіне өзім де бардым. Сол жерге 102 нөміріне хабарласып, полиция шақырдым. Учаскелік инспектор осы аптада бұл агенттікке үшінші рет шақырып жатыр деді. Демек алданғандар саны біз жобалағаннан да әлдеқайда көп болуы мүмкін».

Бұл оқиғаның ары қарай қалай өрбитіні Jas qazaq редакциясының жігі бақылауында болады. Дәл осы агенттікке алданған адамдарды бірден полиция департаментіне барып арыз жазуын сұраймыз. Бұл жайт басқа жұртты да ойландырсын. Көп адам өзінің аңғалдығынан, аңқаулығынан осылайша жапа шегеді. Оңай олжаға кенелуді көксіген қиял қиядан құділалатып, маңдай тасқа соғылғанда ғана бәрін түсінген боламыз. Әйтсе де, тегін ірімшіктің тек тышқанға құрылған қақпада болатынын ұмытпайық.

Аскарбек ҚАЗАНҒАП

E-mail: jasqazaq2019@mail.ru

www.jasqazaq.kz

Оқиға ізімен

Осыдан бір апта бұрын орысша қойған сұраққа сол тілде жауап бере алмаған автобус жүргізушісіне қатысты оқиға елді елең еткізді. Қоғам белсендісі Салтанат Тәшімова «№ 207 автобустың жүргізушісі менің сұрағыма орыс тілінде жауап бермеді» деп айыптап, Facebook желісіне тікелей эфирге қосылып, оқиға жанжалмен аяқталған болатын. Бізге сол күнгі даудың мән-жайын автобус жүргізушісі, Қытайда туып-өскен Қастер Серік әңгімелеп берді.

Қастердің айтуынша, оқиға 24 қазан күні кешкі уақытта болыпты. «Мен жүргізетін №207

Қастер СЕРІК:

МИЛЛИАРД ҚЫТАЙДЫҢ АРАСЫНДА ҚАЗАҚША СӨЙЛЕЙТІНМІН

автобус Саяхат бекетінен Талғарға жүреді. Оқиға болған күні салонда адам толы болды. Бесағаш маңына келгенде бір келіншек маған орысша сұрақ қойды. Бар айтқаным «русский не понимаю, казакша айтыңызшы» дедім. Сол сәтте ол ұялы телефонын шығарып, видеоға түсіріп, орысша бірдеңелерді айтып жатты. Мән бермедім, автобусты жүргізе бердім. Ол кісі Facebook-те тікелей эфирге шыққан сияқты. Сөзінен там-тұмдап түсінгенім, автобустың жүргізуші маған орыс тілінде жауап бермеді деп жатқандай болды. Сол сәтте салон ішіндегі бір

бір-бірімізбен басқа тілде сөйлесуді түсінбеймін. Миллиард қытайдың арасында жүрсе де, Қытайдағы казактар казакша сөйлеседі. Ал Атажұртыма келгенде, біреулердің менен орысша сөйлеуді талап еткенін түсіне алмадым», — деп жауап берді. Сұхбат кезінде ол «орыс келіп маған орысша білмедің десе бір жөн. Ал казак келіп «неге орысша білмейсің» дегенін түсіне алар емеспін» деп танданды.

Оқиғаға себепкер болған қоғам белсендісі Салтанат Тәшімованың Facebook парақшасына «Не себепті осындай әрекетке бардыңыз?» деген сауал қалдырдык. Алайда ол бұл жағдайға байланысты әлі жауап бермеді.

ТАҚЫРЫПҚА ТҰЗДЫҚ

Асылы ОСМАН,
қоғам қайраткері:

«ТАЛАП БОЛМАСА, ЕШКІМГЕ ДЕ БҰЛ ТІЛДІҢ ҚАЖЕТІ ЖОҚ»

Қазақтың жан дүниесін ұғатын, болмысына бойлайтын дүние – ол тілі. Қазақтың тілі, қазақ топырағының иесі де, киесі де болғандықтан, қазақтың тілі – мемлекеттің тілі. Мемлекеттің тілі бірімізге ортақ. Тіл ортақ болмай, қоғам еш уақытта топтаспайды. Тілдің рөлін барлығы білуі керек. Тіл – адам жаны, ұлттың жаны. Рухының үні. Ең құнды дүниесінің алтын қоймасы. Мейлі, қазақ болсын, өзге ұлт өкілі болсын, ұлттық құндылығын, әдебиетін, мәдениетін көмейдегі сөзбенен таңдайдағы тілі арқылы ғана жеткізеді. Ал сол тіліміздің жаны – сөз. Тіл – ұлттың жаны болатын болса, сөз – тілдің жаны. Сондықтан бұл тілде сөйлеу, білу ербір қазақстандықтың - азаматтық борышы әрі міндеті. Бірақ біз мұндай талапты қойып жатқан жоқпыз. Ондай сұраныс та жасамадық. Оның қажеттілігін де арттырмадық. Қазақ не дейді: «Ұстазы талаптының, шәкірті талантты болады» дейді. Менің өлім осы мемлекеттің тілін ешкімнен сұрамайды. Орыс тілін білмеген адамнан, сол тілде жауап беруді талап етудің еш қажеті жоқ. Мысалы, мен өз басым орыс болсын, басқа болсын, қазақша амандасамын. Такси шақырғанда да сөйтемін. Одан кейін барып, «қазақша білесің бе» деп сұраймын. Егер түсінбесе, «жаман» орысшамен түсіндіремін. Тәуелсіздік алған кезде «ана тілді қырықтан кейінгілерден емес, қырыққа дейінгілерден талап етуіміз керек» деп айтқанмын. Талап болмаса, ешкімге де бұл тілдің қажеті жоқ. Мемлекеттік тұрғыда ерекше мән беруіміз керек. Ата заңымыздың жетінші бабы бірінші тармақшасында қазақ тілі – мемлекеттік тіл. Екінші тармақшада орыс тілі – ресми тіл. Үшінші тармақта – өзге ұлттың тілін дамытуымыз керек делінген. Бізде екінші, үшінші тармақша орындалады. Ал бірінші тармақшаны орындамаймыз. Білім әлемдік, тәрбие ұлттық болуы керек. Бірінші орынға тәрбиені қоюымыз керек. Ұлымызды ұлықтай білейік, қызымызды қылықты етіп тәрбиелейік!

келіншек: «Ол неге саған орысша жауап беруі керек? Сен өзі қайда тұрып жатырсың?» деді. Содан автобус іші айғай-шу болып кетті. Мені видеоға түсіріп тұрған келіншек біреудің аяғын басып кетіп, «ары тұр», «бері тұр» десіп ұрыс басталды», — деп мән-жайды түсіндірді.

Талдыбұлақ ауылына жеткенде Қастердің автобусын учаскелік полицей тоқтатып, бөлімшеге алып кетіпті. Бастапқыда қоғам белсендісі жүргізушіге «орысша жауап бермеді» деп арызданғысы келген. Кейін автобус ішінде жанжалдасқан келіншектің атына шағым түсіріпті.

РЕДАКЦИЯДАН: *мемлекеттік тілдің мәртебесіне сызат түсірген осы мәселені назарда ұстап, тақырыпқа тағы да ораламыз.*

Жазып алған
Макпал НОҒАЙБАЕВА

ТАҚЫРЫПҚА ОРАЙ

Жеңіс ТӘУЕКЕЛ,
автопарк қызметкері:

«Жүргізушілердің еңбек келісімшартында «орыс және қазақ тілін білуі керек» деген талап жоқ. Қазақ тілін білу бізде міндетті. Мемлекеттік тіл қазақ тілі ғой. Орыс тілін білмейді деп жұмысқа алмау керек пе? Мемлекеттік орандарда, Халыққа қызмет көрсету орталықтарында екі тілде жауап беруі керек шығар. Ал бізде ондай шектеу жоқ».

МАМАН ПІКІРІ

Мейірман ШӘКЕЕВ,
қорғаушы:

«Салтанат Тәшімова Қастер Серіктің атынан жұмыс істейтін автопарк басшылығына шағым түсірді. Шағымында оқиғаға басты себепкер ретінде көрсеткен. «Дау Қастердің орыс тілінде жауап бермеуінен туындады» деп жазыпты. Осы оқиғаға байланысты жұма күні автопарк басшылығымен кездесемін. Кез келген жұмыскер жұмыс берушімен келісімшартқа отырады. Парк басшылығынан «жұмыскерлеріне екі тілде жауап беруі тиіс» деген талаптың бар-жоғын сұрағанымда, ондай талап жоқ екенін айтты. Сондықтан олар да Қастерді «орыс тілін біл» деп міндеттей алмайды. Мемлекеттік мекеме мен жергілікті атқарушы органдарда ондай талаптар бар. Ал автопарк мемлекеттік органға жатпайды. Сондықтан С.Тәшімованың шағымы орынсыз. Біз Қастердің құқығын қорғауға дайынбыз».

Оқшау ой

Қазіргі таңда мультфильм – әлемде балалар тәрбиесін дамытудағы басты құндылыққа айналды.

Бала мультфильмді қай тілде тамашаласа, сол кейіпкерге еліктейді, сөздерін қайталайды, әндері мен билерін, тақпақтарын жаттап алады. Байқасаныз, бүгінде казакша анимацияға еліктейтін бала аз. Бұл казакша мультфильмдердің аздығынан болса керек. Сапасына да сын айтылып жатады. Осыдан келіп, балалар өзге тілдегі мультфильмдерді көбірек қарайды. Тіпті ойыншық дүкенінде казак ертегілерінің кейіпкерлерін емес, «Өрмекші адам» сияқты дүниелерге ұмтылады. Қалада жас ата-аналар балаларының туған күніне танымал шетелдік мультфильм кейіпкерлерінің киімін киген эртiстерді шақыруды әдетке айналдырған. Осылайша, бесіктегі баланың тілі ғана емес, психологиясы да төл руханиятынан айнып, өзгенің қаңсығына қарай ауып барады.

Тағы бір ұрпақты жоғалтып алмас үшін, балдырғанның санасы тез қабылдайтын, тәрбиелік төл туындылар шығару мемлекеттің бүгінгі ең маңызды мәселесі болуы тиіс. «Балдырған» телеарнасы мен оған өнімдерін ұсынып жүрген бірқатар казакша анимация түсірушілер болмаса, еліміздің телеарналарында беріліп жатқан шетелдік өнімдер казак баласына ұлттық

түсірілетін анимациялық фильмдерді қаржыландыруда қосымша құн салығынан (*КҚС*) босату мүмкіндігін қарастырмаса болмайды.

Жетіншіден, балалар мен жасөспірімдерге арналған казак тіліндегі мемлекеттік телеарна (*«Балалар» телеарнасынан басқа*) қатарын көбейту, олардың бағдарламаларын қызықты ететін мамандар даярлау көп ұзамай шешілетін мәселе болуы тиіс.

Сегізінші, өзгенікін дубляждай бермей, ұлтымыздың тілін, дәстүрін, мәдениетін, тарихын шетел көрерменіне таныстыру мақсатында казак тілінде жасалған жоғары сапалы анимациялық фильмдерді ағылшын, орыс, түрік, қытай және тағы басқа тілдерге аударып, казак анимациясының экспорттық әлеуетін жоғарылатуды колға алу керек.

Тоғызыншы, осы аталған жұмыстарды үйлестіріп отыратын, анимациялық фильмдер өндірісінің барлық мәселелерін қадағалап, сараптап, әрі тиісті шешімдер қабылдауға ұйтқы болатын мемлекетке қарасты дербес анимациялық орталық құру маңызды.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДІ ЖӨРГЕКТЕН БАСТАУ КЕРЕК

тәрбие бере алмайды. Тіпті кері әсерін тигізуі мүмкін. Әсіресе, тіл үйрену мәселесін баса айтып өткен дұрыс. Бір орысы жоқ ауылдағы казак баласының тілі жөргегінен орысша шығып жатса, тіпті таң қалмайтын болдык.

Сондықтан да жақында еліміздегі аниматорлар мен казак тіліне дубляж жасаушы компания, мекеме, сала мамандарын жинап, онлайн кездесу өткіздім. Бұл орайдағы түйткілді мәселенің көптігі сондай, оны бір сұхбатқа сыйғызып айтып өту мүмкін емес. Кімге айтарын білмей, ішқұса болып жүрген аниматорлардың зарына құлақ асатын, мәселені шешуге құлық танытатын адам аз. Сол компания басшылары ұсыныстарының бірқатарын атап өтейін.

Біріншіден, казак тіліндегі анимациялық контенттің санын арттыру және қолжетімділігін қамтамасыз ету (*кинотеатрлар, телеарналар, интернет ресурстар, мектеп және балабақшалардың оқыту бағдарламасы*) және тағы басқа мәселесін шешу керек.

Екіншіден, анимация түсіруге көркем фильм түсіруден қаржы көп кетпесе аз кетпейді. Сондықтан отандық анимациялық өнімдердің қаржыландыруын жүйелендіру және төлем тарификациясын қайта қарастыру маңызды.

Үшіншіден, бізде бұл салаға қажетті мамандар жетіспейді. Оқулықтар тапшы. Бұлай болмас үшін, мемлекет тарапынан анимация өнеріне қатысты өзге тілдерде жазылған оқулықтар, кітаптар мен әдістемелік құралдарды мемлекеттік тілге аудару жөнінде тиісті бағдарламаларды қабылдау қажет.

Төртіншіден, шетелдік мультфильмдерді көрмеуге мүлде тыйым сала алмайтынымыз анық. Әркімнің өз еркі. Алайда оны ұлт қажетіне қарай бұрудың жолы – кинотеатрларда көрсетілетін шетелдік киноөнімдерді (*оның ішінде анимация*) казак тіліне толық, кәсіби аударма жасап, дубляждау және ел аумағында (*шалғайдағы ауыл-қоныстарды қосқанда*) көрсетілімін азынамалық негізде қамтамасыз ету болып табылады.

Бесіншіден, казак тілінде түсірілген отандық мультфильмдердің прокаттағы көрсетілім үлесін мерзім мен уақыт жағынан арттыру керек.

Алтыншыдан, «Кинематография туралы» заңға сәйкес, «әлеуметтік маңызды фильмдер» санатына жататын, казак тілінде

Оныншы, анимация дегеніңіз жан-жақтылықты қажет ететін мамандық болғандықтан, «Кино және ТД режиссурасы» мамандығы бойынша білім алушы студенттердің оқу бағдарламасына дубляждау режиссурасына оқыту бойынша кәсіби курс енгізу керек.

Міне, осы атап өткен мәселелер казак тіліндегі мультфильмдер түсіруге қатысты түйткілді жайлардың бір парасы ғана. Анимацияны қыруар ақшаға түсіргеннен кейін оны көрсету, көрермен назарына жеткізудің өзі бір машақат. Жұрт көп қарайтын уақыттарға казак анимацияларын қоймайды. Олай болмас үшін, кинотеатрларда «prime-time» кезенінің уақытша шектеулерін бекіту қажет. Казак тіліне дубляжалған фильмдерді кинотеатрларда «prime-time» кезеңіне орналастыруды бекіту де көп мәселені шешер еді. Алайда қазірше бұл бизнеске кедергі келтіру саналып тұр. Кімнің, қай тілдегі бизнесі жүріп жатқаны айтпаса да белгілі.

Жалпы, анимациялық фильмдерге «бала-шағаның ойыны» деген жеңіл көзқараспен қараудан арылу керек. Бұл мемлекеттік идеологияның, тілді дамытудың, әрі-беріден соң ұлттық дамудың стратегиялық мәселесі.

Олай дейтінім, өз болашағына бей-жай қарамайтын көптеген елдер бала тәрбиесіне, оның ішінде анимациялық туындылар арқылы тәрбие беруге ерекше назар аударады.

АҚШ, Германия, Франция, Жапония, Қытай тағы басқа мемлекеттер анимациялық фильмдерге стратегиялық тұрғыдан мән беріп, мұны идеологиялық құрал ретінде пайдалануды үрдіске айналдырған. Мұндағы басты мақсат — ұлттық құндылықтарды балалардың санасына сіңіру.

Ал мультфильмдерге өзек бола алатын, жас ұрпақтың рухын көтеретін батырлар жыры, әлкіссалар мен ертегілер, аңыздар мен әпсаналар жетерлік. Егер біз жас баланы жөргегінен ұлттық қайнарынан сусындатпасақ, өзгенің қансығынан ауызданған ұрпақ ұлттық сезімнен ада, Отанына опасыз болып өседі. Келешек ұрпағымыз саналы әрі патриот болсын десек, үкімет, парламент, басқа да ұлттық идеологияға жауапты құзырлы органдар казак тіліндегі мультфильм жасауға үлкен бетбұрыс жасауы керек.

Әділбек КАБА,

Тіл саясаты комитетінің төрағасы

Ақтаңдақ

Бұл екі тарихи суреттің бірі – Қашқар қаласында орналасқан Кеңес (сәбет) консулдығы. Жалпы Шыңжаң өлкесінде қызыл қытай билігі орныққанға дейін (тіпті 1955 жылға дейін) кеңес үкіметінің 5 үлкен консулдығы болған. Оның төртеуі қазақтар жиі қоныс тепкен Алтай, Шәуешек, Құлжа мен Үрімжіде орналасқан. Суретте Қашқар қаласындағы консулдық. Екінші сурет Гоминдаң билігі Шыңжаңға орнаған соң, жеті аймақта саяси құрылтай ашып, үш аймақтағы төңкерістің қалған жеті аймаққа (Үрімжі, Құмыл, Ақсу, Хотан, Қашқар, т.б) қанат жаюына тосқауыл болған еді. Сурет Гоминдаң үкіметінің Алтышар өңіріндегі белгісіз бір жиналысы. Осындай жиын, құрылтай кезінде жаңадан район (аудан) құру жұмыстары қолға алынды. Шыңжаң өлкесінің әкімшілік картасындағы көп аудан дәл осы кезеңде қалыптаса бастады. Сонымен бірге ұйғыр ұлтының атауы мен атауының қытай иероглифінде жазу нұсқасы бірізділендірілді. Осы екі тарихи суретке қарап көп дүниені түсінуге болады. Неге дейсіз ғой?

ҚАШҚАРИЯ ҚАЗАҚТАРЫ

НЕМЕСЕ АЛТЫШАРҒА АУҒАН КІМДЕР?

Сөздің басын Қашқардағы Кеңес үкіметінің консулдығынан бастайық. Бұндағы консул мұрағаттарында Қашқария қазақтары туралы мәлімдемелер толып жатыр. Өкініштісі, әлі көмулі күйінде. Ешкім аспаған. Біз 1916 жылғы қазақтар көтерілісінде жүз мыңдаған қазақтың Қытайға (*Ле өңіріне*) өткені туралы көп айтамыз. Алайда неше он мыңдап Қашқарияға (*Алтышаһарға*) өтіп кеткені туралы айта бермейміз. Неге? Негізі сол жылдары (*1916, 1931-1932 жж.*) Қашқария асқан қазақтардың ұзын саны бірнеше он мың адамнан асып жығылған. Қашқарияға қазақтар екі бағытпен өтіпті. Бірінші топ Тәңіртауды жағалап, Ілені қиғаш кесіп өтіп Қашқария асқан. Ал екінші тобы Ферғанадан айналып, Памир асып Қашқарияға сокқан. Осы екі топпен ауып келген Қашқария қазақтары Алтышаһарда құмға сіңген судай «ғайып» болды.

Бізге Қашқария қазақтары десе, Катаған нан Тұрсында Қашқария асқан құрамалар елестеуі мүмкін. Немесе «ел ауған, қайын сауған» Бөке батырдың елі мен 1930 жылдардағы Алтай қазақтары көз алдымызға келуі мүмкін. Бұл

ауып кеткен меркіттермен байланыстыратын тарихи болжам бар. Одан, ұйғыр халқында Долан деген бөгенайы бөлек, өзге ұйғырға ұқсамайтын ән-күйі мен биі, киім-кешегіне дейін бөлек халық тұрады. Оларды зерттеушілер «Дулаттар» деп айтады. Тағы Лобнұр деген жерде тұр-түсі қазақ пен қырғыздан аумайтын, бірақ өзін ұйғырмыз деп санайтын халық бар. Қашқарияның «құмға жасырынған» құпиясы, міне, осында!

Өзімнің жеке мұрағатымда Қашқарияға XIX ғасырдың соңы, XX ғасырдың басында ауған қазақтардың киіз үй мен сырмақтарының пұшпақтары түсірілген суреттер бар. Әбден піруге айналса да, киізден басқан бөгенайы мен ою бедері жақсы сақталыпты. Өң-түсі қазақтан аумайтын, бірақ тілі мен ділі ұйғыр халқына сініп кеткен көшпенді ұрпақтары мұны бертінге дейін қолданып, көз қарашығындай қорғап, сақтап келген екен. Бір қызығы, суретшілердің көбі Қашқарияның кейбір елді мекендеріндегі жергілікті этномұражайда «Қолына бүркіт ұстап саят құрған аншы, ат жалын тартып мініп шауып бара жатқан шабандоз, ою-өрнекпен нақышталған малакай, бөрік киген адамдардың портреті» бар дейді. Өзімнің жеке қорымда осындай туындының екі данасы бар.

Зерттеуімізге мынадай бір қасіретті қосқымыз келеді. Қашқарияға ауған қазақтардың дені осы өлкеде қалған. Біразы Алатау асып, қазақ даласына қайтқан. Кейбірі қырғыз тауында сініп, қалып қойыпты. Атажұртына қайтпай, Қашқарияда бірнеше он мыңдап қалып қойғандарының тағдыры өте аянышты халде аяқталған. 1930-40 жылдары Шың Дубан мен Гоминдаң үкіметі ұлт анықтау кезінде, оларды (*яғни қазақтарды*) тұтастай ұйғыр деп жаздырып жіберген. Бейжіңде оқып жүргенімде өңі мен бет пішіні қазақтан аумайтын ұйғыр студенттерді көріп, танданушы едім. Олардың ұлтын «ұйғыр» деп жазып жіберген соң, көп бөлімі сол халыққа сініп, тілін, ділін, салт-дәстүрін қабылдап кеткен. Кейбірі мойынсал болмай, заман түзелген соң, яғни 1980-жылдары автономия төрағалары Сәйпидин мен Темір Дауаматқа арнайы арыз жазып кіріп, қазақ атауын қалпына келтірмек болыпты. Алайда Сәйпидин мен Темір мұны мақұлдамаған. Ондай да құжаттар бар.

Осы орайда тағы бір мәселені қоса кетейік. 1930-40 жылдардағы ұлт анықтау, бекіту кезінде Шыңжаңға ауған ноғай бауырларымыз да тұтастай «татар» деп атауын өзгертіп, біріктіріп жіберген. Шыңтайытында, Шыңжаңға ауған татардың көбі ноғай еді. Керек десеніз, Құлжа қаласында «Ноғайгород» деген шағын аудан болған. Мұндай қолдан жасалған қасірет өте көп.

Қашқария қазақтары туралы зерттеу тыңнан басталса екен, жас қазақ ғалымдары ғылыми экспедиция ұйымдастырып, Алтышаһар аумағын аралап, байырғы қазақтың «құмға сініп» бара жатқан сарқыншақтарын тауып, тарих қойнауынан аршып алса деген ойдамыз!

туралы мағлұмат жетерлік. Ал 1916, 1931-32 жылдары Алты шаһар асқан қазақтар туралы еш дерек жоқ. Осы бастаманы көтеру арқылы қазақ тарихшыларының назарын Қашқарияда көміліп жатқан қазақ қасіретіне аударғымыз келеді.

Алтышаһар қазақтары туралы мәліметті алудың екі жолы бар. Біріншісі, Қашқардағы кеңес консулының жеделхаттары. Қашқар өңіріне сырттан босып келуші көшпелілердің әлеуметтік мәселелері (*орналастыру*) туралы Дихуа (*Үрімжі*) мен Мәскеуге талай жеделхат жолдап нұсқау сұраған. Көшіп келушілер туралы әртүрлі мағлұмат берген. Сонда қазақтар туралы дерек жетерлік. Екіншісі, Қашқариядағы жергілікті орынның мұрағаты. Жергілікті орынның тарихи дерекнамаларында сырттан көшіп келушілер туралы мәлімет жетерлік. Сондай мәліметтің ішінде қазақтар туралы, оларға ұйғырлардың көрсеткен көмегі туралы ақпарат пен қазақтарды жер беріп орналастыру мәселелері туралы тарихи мағлұмат өте мол. Қашқарияның кейбір елді мекендерінде «Қазақ кент» деген атаумен аталатын жер-су аттары картада әлі күнге дейін сайрап тұр.

Тағы бір қызық жәйт. Қашқарияда Мекіт дейтін аудан бар. Оны Шыңғыс жорығы кезінде

TARİH

E-mail: jasqazaq2019@mail.ru

www.jasqazaq.kz

Тағдыр

Шаһзада Әбдікерім – Осман сұлтаны II Әбділхамиттің туған немересі. Атасы II Әбділхамит кезінде Қытайдағы Алтай қазақтарымен сарайда кездесу өткізген еді. Кездесуден соң Алтай мен Құлжа қазақтары Ыстамбұлға арнайы оқушы жіберуді қолға ала бастады. Соның нәтижесінде алдыңғы легпен Әбдіқадір Қасымұлы (Әбдіқадір әпенді) бастаған бір топ қытай қазақтары Ыстамбұл Дарулмұғаллиміне (Ыстамбұл педагогикалық колледжі) 7 жылдық оқуға түсті. Әбдіқадір оқуын сәтті тәмамдаған соң, Франциядағы мұсылмандар колледжіне шақырту алады. Бірақ ол Еуропаға бару орайынан бас тартып, Құлжаға қайтып келіп, Қорғастың Ластай деген жерінен заманауи үлгідегі қазақ мектебін ашады. Оқу бағдарламасы үсілі жәдит негізінде жүріледі.

Ыстамбұлда оқыған Әбдіқадір әпенді (*мырза деген мағынада – ред.*) Алаш азаматтарымен де тығыз байланыс орнатты. Ол кейін Орынбордағы қазақ-қырғыз съезд қарарынан соң «жаңа емле» бойынша дайындалған қазақша оқу құралдарын Құлжаға алдырып, өзі ашқан мектепте негізгі пәндер қатарында оқытты.

қаласында кеңес үкіметімен жасырын келісімшарт жасағандықтан, жапондардың нақты диалог жасауға деген ынтасы өнім бермеді. «Зайсан келісіміне» қатыспаған екінші саяси тандауды жасаған бір бөлім қазақтар Гәнсу мен Шинхайға ауып кетеді. Жапондардың оларға «жансыз» жіберіп тіл-хат алуы іске асты ма, аспады ма, ол жағы қазірше белгісіз. Бірақ жапондардың

МЕХМЕТ ӘБДІКЕРІМНІҢ ТАҒДЫРЫ

Қытай казактарының Осман мемлекетіне оқушы жіберу науқаны бірінші жаһан соғысы басталғанға дейін жүріліп жатты. 1914 жылы Алтайдағы Мөнкей Мәмиұлының Ыстамбұлға аттанбақ болып, жаһан соғысының кесірінен оқуынан айырылуымен жалпы қытай казактарының Осман мемлекетімен болған ағартушылық қарым-қатынасы аяқ астынан үзілген еді. Осыған байланысты тарихи құжаттарды көп ақтардық.

Біз тапқан деректердің біріндегі (*суреттегі адам*) шаһзада Әбдікерімді жапондар Қашқариядағы Шарки Түркістан Республикасының саяси тағына әкелмекші болған. Суреттегі кездесу де соған байланысты Токиода түсірілген. Жапонияның Шыңжаң өлкесіндегі казактармен болған байланысы 1905 жылы

Манжурияда үкімет құрып үлгергені тарихи шындық.

Қытай-жапон қатынасы ушыға бастаған соң, жапондар қытайдың ішіндегі антиқытайшыл күштерді басты нысанға алды. Оның төрт түрлі жобасы болды: тибеттіктер, жанжурлар, моғолдар және түркілер. 1931 жылы Манжурия Республикасы жапондар жағынан илан етілген соң (*жарияланған соң*), екінші мақсат моғолдар мен түркілер болды. Жапон «агенттері» Шәріпхан Көгедайұлымен, Баймолла Қарекемен және Әбеу Қызырлармен диалог орнатпақшы болды. Егер сәтті болса, моғол-қазақ одағын құрғызып, оларды бөліп әкетпекші болған. Бірақ диалог аса сәтті болмады. Кеңес «агенттер» жапондардан ерте қимылдап, қазақ зиялыларын өзіне бұрып

Мехмет Әбдікерім әпендінің (шаһзада Әбдікерім) 1933 жылы Токио қаласында түскен суреті. Қасындағылар – жапон әскері.

орыс-жапон соғысынан кейін басталды. Соғыста жеңген жапондар Моңғолия даласы арқылы Шыңжаң өлкесіне ғылыми экспедиция жібере бастады. Экспедиция құрамындағы белгісіз тұлғалар Алтай Сарысұмбеле, Қобдала және Шәуешекте бірнеше кездесу ұйымдастырған. Ондағы басты мақсат – жергілікті тұрғындардың құрамын жіпке тізу, үкіметпен қатынасын зерттеу. Бірақ олардың да іс-қимылы Шыңжаң өлкелік үкіметтің тыңшылары жағынан қатаң бақылауға алынып отырған.

Жапондардың Шыңжаң өлкесімен байланыс орнатуының жаңа кезеңі 1917 жылдан соң қайта жандана түсті. Патшалық Ресейдегі саяси өзгерістерді жіті бақылап отырған жапондар 1917-1918 жылдары Шәуешекке келіп, Сібірден келген Омбы үкіметінің әскерлерімен диалог орнатқан. Қытай асқан «ақтардың» құрамында Алаш жасағы да болғандықтан, жапондар оларды Жапония азаматтығына өтуге шақырған және азаматтыққа өткен отбасы саны қырықтан асса, «Шәуешек қаласында Жапония консулдыңын ашамыз» деп уәде берген. Бұл туралы тарихи мәлімдеме Шыңжаң өлкелік үкіметінің тыңшылары арқылы Үрімжідегі губернатор Ян Зыңшинге де жеткен. Ян өңірдегі саяси жағдайды Бейжіңге дүркін-дүркін жолдап, орталық үкіметтен саяси ахуал туралы кеңес сұрап отырған. Жапондар мен «ақтар» арасындағы диалог ойдағыдай болмаған. Көптеген ұсынысты «ақтар» жағы қабылдамапты.

Жапондардың Шыңжаң өлкесіндегі саяси оқиғаларға араласуы 1928-1934 жылдары тағы жандана бастады. Олардың Шыңжаң экспедициясына көп кедергі жасаған Ян губернатор 1928 жылы өлтірілді. Осыны мықты пайдаланған Жапония Алтайдағы казактармен байланыс орнатуды көздеді. Бірақ Алтайдағы казактың оқымыстылары мен ел ағалары Зайсан

әкетті. Шәріпхан Көгедайұлы бастаған ұлт-азаттық жолында күрескен қазақ зиялылары кеңес үкіметі арқылы Қытайда «ұлттық автономия» құруды көздеді. Кеңес одағының Алтай Сарысұмбелегі консулы бұл саяси тандауды Мәскеу арқылы Нәнкин үкіметіне жолдайтынын ескерткен. Қош, не керек?!

Сәтсіз кездесуден соң, жапондар Қашқарияны көзде ұстауды жөн санады да, Осман сұлтандарының шетелдегі немерелеріне қолқа сала бастады. Егер Осман ұрпақтарын Қашқарияға әкеле алса, онда Манжурия сияқты екінші республика Қашқарияда құрылмақ еді. Ойлары жүзеге асып, құрыла қалса, Жапонияның Азия кіндігіне жету арманы бір табан жақындамақ. Қош, не керек, 1933 жылы шетеледе сергелден ғұмыр кешіп жүрген аты мәшһүр II Әбділхамиттің туған немересі шаһзада Мехмет Әбдікерім әпендіні Үндістан мен Сингапур арқылы Токиоға алдырады. Сөйтіп Токиода «Шыңжаң мәселесі» жан-жақты талқылана бастайды. Қытайдағы Түркі Республикасының нақты саяси көріністері кеңеске түседі...

Шаһзада Мехмет Әбдікерім әпенді 1935 жылы Нью-Йорк қаласындағы бір қонақ үйде жапон тыңшылары жағынан өлтірілген. Бір кем дүние деген осы.

Елдес ОРДА, тарихшы

журналы мен «Ұлан» газетін 51 мектеп кітапханасына бір жылға жаздырып берді. Сөйтіп қор баспасөзге жазылу науқанына миллион теңгеден астам қаржы бөліп, мыңдаған оқырманға рухани нәр сыйлауды жөн санады.

ЖЕҢІЛ АҚПАН
Алматыда журналистер арасында футболдан жарыс өтті.
«Зейнолла Сәнік атындағы мәдениет қорының» жүлдесі үшін Алматыда алғаш рет өткен БАҚ және шығармашылық өкілдері арасындағы шағын футбол турниріне 8 команда қатысып, тамаша тартысты ойын көрсетті.

Жасыл алаңға қалам мен спортты ұштастырып жүрген Jas qazaq газетінің бас редакторы Срайыл Смайыл, «Ана тілі» газетінің бас

«Үздік қорғаушы» сияқты бірнеше аталым бойынша жүлде таратылды. Осылайша, журналистер спорт алаңында бас қосып, шүйіркелесіп, доп ойнап, бір сергіп қайтты.

Турнир аясында Қазақстанның Құрметті спорт журналисі, 32 жылын комментаторлыққа арнаған, осы салада бірнеше кітап жазған Рабат Жәнібековке қор атынан алғыс білдіріліп, ақшалай сыйлық табысталды. Елордадан басталып,

Журналистер доп менсе...

редакторы Жанарбек Әшімжан және КТК телеарнасының режиссері Шокан Маханов шықты. Жастар жағы да жан аямай жарысқа барын салды. Нәтижесінде жүлделі 1-орынды (300 000 тг.) «Халық арна», 2-орынды «Алатау ақындары» (200 000 тг.) алса, 3-орынды Талдықорғаннан ат арытып келген «Қарекет» командасы (100 000 тг.) жеңіп алды. Турнирдің ең үздік ойыншысына (50 000 тг.) қақпаға ағылған ала допты бар күш-қайрат, әдіс-амалымен тосып, көрерменін сүйсінтіп, қарсыластарын ашуға булықтырған Шокан Маханов лайық деп танылды. Өзге де үздіктер сыйақысыз қалмады. «Үздік ойыншы», «Үздік шабуылшы»,

Алматыда жалғасқан турнир алдағы жылдары дәстүрлі түрде республикалық деңгейде өтетін болды. Айтпақшы, қазақ баспасөзінің дамуына өз үлесін қосып келе жатқан Зейнолла Сәнік атындағы мәдениет қоры келесі жылға «Қазақ әдебиеті», «Жұлдыз» журналы, «Ана тілі», «Jas qazaq» газеттерінің әрбіріне 40 данадан, сондай-ақ «Ақ желкен»

Турнирдің сәтті өтуіне қолдау көрсеткен Шокан ағам мен Дулат бауырға, тілеулес болған барша ағайынға алғыс айтамыз!

Жарқын СӨЛЕНҰЛЫ,
журналист
Суреттерді түсірген
Сәрсенбек ҚЫЗАЙБЕКҰЛЫ

Сыралғы

«Батырдан – сауға, аңшыдан – сыралғы» деген мәтел бар. Сыралғы – олжалы, қанжығасы қанданып келе жатқан аңшыдан немесе саятшыдан жол-жөнекей сұралатын дәстүрлі, көделі жол өрі ырым. Мөрт аңшылар мұндайда «сыралғы» сұрағанның сөзін жерге тастамайды. Есте болатын бір әдет-ғұрып – міндет. Бірақ атып алған аң сыйлыққа жатпайды. Көшпенді салты бойынша аңшылар аңды құспен, итпен аулап немесе қақпан, тұзақ құрып ұстаған.

МҮКІС МҮЙІС

Бүгінгі аударманың сыйқы

ҚАРАҒАНДЫ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ЛИФТІДЕП ЖАЗУ:

«Ережелері пайдалану жолаушылар лифтілерін»

«Автоматты есік ашылуы кейін көз жеткізіңіз, лифт автокөлік алдыңызда өкөнін»

«Бөлгісімен бірінші баланы стөнд енгізу, кабинасы қалдырып кезде келіп баланы жіберіп»

Дереккөзі: nv.kz

ТАҚЫРЫПҚА ОРАЙ

Әділбек ҚАБА, Мәдениет және спорт министрлігі Тіл саясаты комитетінің төрағасы:

«Бүгінгі күнде сауатсыз жарнамалардан көз сүрінеді. Жарнама ғана емес, көше бойындағы дүкендердің, фирмалардың, жекеменшік нысандардың маңдайшасында тұрған атауларының қазақшасын оқыған жұрттың ашуы келеді. Жергілікті тіл басқармаларына барып шағымданғанмен, басқарма қызметкері тексеріп, бақылауға алатын заң бабын 2013 жылы алып тастаған. Бүгінгі жағдайда ескерту жасаудан әріге аса алмайды. Осының алдын алу үшін біз биыл «Көрнекі ақпараттар туралы» заңға бақылау тетігі болатын бап ұсынған едік. Алайда кәсіпкерліктің, бизнестің қызметіне кедергі болады деген желеумен «Атамекен» бұған қарсы болып, енгізілмей қалды. Ол бап енген жағдайда кәсіпкерлер өзінің ілетін жарнамалық мәтінін жергілікті тіл басқармасына көрсетіп, сауаттылығын тексертіп алар еді. Ал қазір ілген жарнамасын немесе маңдайшадағы атауын қате болғандықтан алып тастауға немесе қайта жасатуға мәжбүр болады. Бұл оларға қып-қызыл зиян әкеледі. Одан бөлек, қате жарнама ілген кәсіпкер күлкі, мазаққа қалып, бизнесінің атына нұқсан келеді, беделі түседі. Ендігі үміт — Парламентте. Алдағы күндерде осы заң Парламентте қаралса, біз айтып отырған бақылау тетігі болатын баптардың енуіне ықпал етеді деп сенеміз. Заңдарды жұмыс істетуге, заңмен міндеттеуге, бақылауды күшейтуге. Ең керегі — осы».

БАСПАСӨЗ – 2021

JAS QAZAQ

**Жазылу
индексі
65032**

Жазылу еліміздің кез келген «Қазпошта» бөлімшелері арқылы жүргізіледі

Жазылу индексі 65032

Жазылу мерзімі	Қала	Ауыл
1 айға	279,24	297,86
3 айға	837,72	893,58
6 айға	1675,44	1787,16
12 айға	3350,88	3574,32

Жазылу мерзімі	Эврика пресс	Евразия пресс
1 айға	269	288
3 айға	807	864
6 айға	1614	1728
12 айға	3228	3456

**Бас редактор — директор
Срайыл СМАЙЫЛ**
Редакция алқасы:

Жарас КЕМЕЛЖАН жауапты хатшы

Ғалия ҚАЛИЕВА
компьютер орталығының жетекшісі

Тілшілер мен қызметкерлер:

Мақпал НОҒАЙБАЕВА — арнаулы тілші

Әбдіманап КЕНЕС — жастар және ғылым

Кәмшат ТӨЛЕШОВА — терімші

Айдос ҚҰСАЙЫНҰЛЫ — web-sait

Аймақтағы меншікті тілшілер:

Байкен ҚӨБЕЕВ —
Ақмола және Солтүстік Қазақстан
облыстары (8 778 910 45 34)

Қажет АНДАС — Алматы облысы
(8 747 706 13 82)

Баян ЖАНҰЗАКОВА — Атырау облысы
(8 702 426 69 05)

Мәриям АЙТБАЙ —
Шымкент қаласы

Ернұр КЕНЖЕБАЙ — шолушы

Ұлдай САРИЕВА — Батыс Қазақстан облысы
(8 705 150 48 30)

Кезекші редактор
Мақпал НОҒАЙБАЕВА

Шығарушы:

«Аманат Медиа» ЖШС

Директордың
орынбасары
Мейрамбек
ҚҰЛМҰХАМЕДОВ

Бас есепші
Расима
ӘКІМБЕКОВА

Редакцияның мекенжайы:

050012, Алматы қаласы, Мәуленов, 85 үйі, №61 кеңсе, 3-қабат
(Бөгенбай батыр көшесінің қиылысы)
Телефондар: 8(727) 272-43-39; 272-43-25
Бухгалтерия: тел.факс: 8(727) 272-46-22 (жарнама бөлімі)

Газет «Дәуір» ЖШС РПИК
(Алматы қаласы, Қалдаяқов көшесі, 17-үй)
тел: (727) 273-12-04, 273-12-54
Тапсырыс — №2232;
Бағасы келісім бойынша

Апталық таралым — 7000 дана
Газет Қазақстанның барлық аймақтарында таралады,
сондай-ақ «AltAstan» әуежайының ұшақтарында бар.

Газет 2004 жылы 14 желтоқсанда тіркелген.

2020 жылдың 19 ақпанында ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінде қайта есепке тұрып, № KZ23VPY00020470 күзлігін алды.

Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.

Жарнама мәтініне тапсырыс беруші жауапты.

Газетте жарияланған материалдар мен суреттерді сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.